

Hanna Paluszkiewicz, Magdalena Błaszyk*

Analiza akt i kierunki orzecznictwa sądów w sprawach o przestępstwa z art. 203 k.k. i art. 204 § 3 k.k. popełnione na szkodę osoby małoletniej – aspekty procesowe związane z udziałem małoletnich w badanych postępowaniach karnych oraz ocena adekwatności obowiązujących unormowań Kodeksu postępowania karnego

I. WPROWADZENIE

1. Informacja o założeniach i metodyce badań

Przeprowadzone badania stanowiły realizację większego projektu badawczego, realizowanego w okresie od 1 lipca do 1 grudnia 2016 r. na zlecenie Ministerstwa Sprawiedliwości przez Instytut Wymiaru Sprawiedliwości jako temat: *Analiza akt i kierunki orzecznictwa sądów w sprawach o przestępstwa z art. 203 k.k. i art. 204 § 3 k.k. popełnione na szkodę osoby małoletniej.*

Analiza empiryczna i dogmatyczna w ramach niniejszego badania dotyczyła tylko procesowych aspektów udziału małoletnich w badanych postępowaniach karnych, a jej celem była ocena adekwatności obowiązujących unormowań ustawy z 6.06.1997r. Kodeks postępowania karnego (t.j. Dz.U.z 2016, poz. 1749 – dalej k.p.k.) w odniesieniu do potrzeb małoletnich uczestników procesu karnego, występujących w nim w roli procesowej pokrzywdzonego lub świadka.

Częściowo tematyka stanowiąca przedmiot badań opisanych w niniejszym raporcie była wcześniej przedmiotem badań prowadzonych przez Fundację Dzieci Niczyje. Badania

* Dr hab. Hanna Paluszkiewicz jest profesorem nadzwyczajnym Uniwersytetu Zielonogórskiego i Kierownikiem Katedry Prawa Karnego i Postępowania Karnego na Wydziale Prawa i Administracji tego Uniwersytetu, dr Magdalena Błaszyk jest absolwentem studiów doktoranckich na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu A. Mickiewicza w Poznaniu oraz studiów na kierunku Psychologia na Wydziale Nauk Społecznych tego Uniwersytetu.

te objęły akta spraw karnych zakończone prawomocnym wyrokiem sądu lub umorzonych w toku postępowania przed sądem w latach 2000–2011, prowadzonych wobec sprawców czynów stypizowanych w art. 253 § 1 kodeksu karnego (Dz. U. nr 553 z późn. zm.) oraz art. 203 i 204 § 3 k.k., w których pokrzywdzeni byli małoletni¹. Raport z badań aktowych dotyczył jednak tylko 8 spraw, w których wystąpiło 14 oskarżonych i 15 małoletnich pokrzywdzonych. W zakresie procesowym (s. 49–52 raportu) wskazane badanie koncentrowało się na uzyskaniu informacji o długości trwania postępowania karnego, sposobu przeprowadzenia przesłuchania małoletnich w badanych 8 sprawach – w tym liczby przesłuchań, miejsca przesłuchań, zastosowania trybu szczególnego przesłuchania (art. 185a § 1 k.p.k.), sposobu rejestracji przebiegu czynności przesłuchania, udziału tłumacza (i jego płci) oraz udziału biegłego psychologa. Z uwagi na ograniczony zakres badania, jak też jego stosunkowo małą reprezentatywność dla oceny najlepszych kierunków rozwoju uregulowań karnoprosesowych odnoszących się do czynności przesłuchania osób małoletnich w procesie karnym, jak też zmiany w stanie prawnym, jakie nastąpiły po 2012 r. (opublikowanie raportu FDN), zasadne było ponowne zbadanie i praktyczne opracowanie tego zjawiska w kontekście postępowań toczących się w sprawach o czyny kwalifikowane z art. 203 i 204 § 3 k.k.

Problematyka praktycznych aspektów przesłuchania małoletnich w procesie karnym była również, w okresie od 2000 r., przedmiotem licznych analiz dogmatycznych². Należy także wspomnieć o badaniach empirycznych prowadzonych w Katedrze Postępowania Karnego UAM, obejmujących problematykę przesłuchania małoletniego świadka i pokrzywdzonego na podstawie art. 185a i 185b k.p.k. w okresie od 27.01.2014 r. do 31.08.2016 r.³ Powyższe wskazuje na stałe zainteresowanie zarówno rozwiązaniami normatywnymi, jak i pożądanym kierunkiem ich zmian w stronę jak najlepszego zabezpieczenia osób małoletnich uczestniczących w roli pokrzywdzonego lub świadka w procesie karnym.

Wyodrębnienie w ramach większego projektu, dotyczącego kierunków orzecznictwa sądów w sprawach o przestępstwa z art. 203 i art. 204 § 3 k.k., popełnione na szkodę osoby małoletniej, części badań dotyczących procesowych aspektów związanych z udziałem małoletnich w takich postępowaniach karnych w celu oceny adekwatności obowiązujących unormowań Kodeksu postępowania karnego, umożliwiło przynajmniej fragmentaryczne poszerzenie dotychczasowego stanu wiedzy o efektywności obowiązujących unormowań karnoprosesowych w tym aspekcie i ich praktycznym stosowaniu oraz o koniecznych kierunkach i zakresie ich zmian.

¹ Z. Kloc, A. Popławska, *Handel ludźmi i przestępstwa okołoprostytycyjne na szkodę małoletnich. Raport z badań aktowych*, Fundacja Dzieci Niczyje, Warszawa 2012.

² Tematyka ta była przedmiotem analiz w toku przygotowywanych rozpraw doktorskich – zob. np. M. Kor-nak, *Małoletni jako świadek w procesie karnym*, Warszawa 2009; J. Mierzińska-Lorencka, *Karnoprawna ochrona dziecka przed wykorzystaniem seksualnym*, Warszawa 2012; A. Gądomska-Radel, *Przesłuchanie dziecka jako ofiary i świadka przestępstwa w procesie karnym*, Warszawa 2015. Publikacje te zostały jednak wydane przed zmianą stanu prawnego, która nastąpiła z dniem 27.01.2014 r., stąd też prowadzone w nich analizy dogmatyczne i empiryczne częściowo nie są już aktualne.

³ W badaniach tych, prowadzonych w ramach przygotowywanej przez M. Błaszyk rozprawy doktorskiej pt. *Specyfika przesłuchania małoletniego w procesie karnym w świetle badań empirycznych*, przygotowywanej pod opieką naukową prof. UZ dr hab. H. Paluszkievicz, analizie poddano 149 akt postępowań karnych, w których miało miejsce przesłuchanie małoletniego na podstawie art. 185a i 185b k.p.k. Badania zostały przeprowadzone na terenie sądów okręgu poznańskiego, a w ich trakcie zbierano informacje dotyczące realizacji czynności przesłuchania małoletniego, charakteru przestępstw, w których ma miejsce przesłuchanie na podstawie art. 185a i 185b k.p.k. oraz udziału w przesłuchaniu biegłego psychologa.

Badania empiryczne objęte niniejszym Raportem miały, podobnie jak wspomniane wyżej, charakter aktowy. Prowadzone były na aktach zakończonych postępowaniach karnych, w których w okresie od 1.01.2011 r. do 31.12.2015 r. zapadło prawomocne orzeczenie w sprawach o przestępstwo z art. 203 k.k., popełnione na szkodę osoby małoletniej oraz o przestępstwo z art. 204 § 1 i 3 k.k. Akta przesłane zostały przez prezesów sądów okręgowych i sądów rejonowych z obszaru całego kraju i dobrane według kryterium czasowego (zakończenie postępowania w latach 2011–2015) oraz przedmiotowego (czyny kwalifikowane z art. 203 i art. 204 § 3 k.k.). Po wstępnej selekcji akt stosownie do założonych kryteriów przeprowadzono ich podwójne badanie, przy użyciu dwóch rodzajów kwestionariusza (oznaczonych jako K1 i K2)⁴, co związane było z dwoma wyróżnionymi płaszczyznami badawczymi.

Pierwsza część badania aktowego, przy użyciu kwestionariusza K1, została poświęcona analizie sposobu realizacji czynności przesłuchania osoby małoletniej, pokrzywdzonej przestępstwem z art. 203 lub art. 204 § 3 k.k., z uwzględnieniem aktualnego w czasie dokonywania tej czynności stanu prawnego. Celem badania było ustalenie i ocena praktyki tej czynności procesowej adekwatnie do obowiązujących w czasie badanych postępowaniach przepisów Kodeksu postępowania karnego. Dla celów badania, uwzględniając ustalenia poczynione w doktrynie i orzecznictwie sądowym⁵, przyjęto, że małoletnim jest osoba, która nie ukończyła 18. roku życia i nie uzyskała pełnoletniości przez zawarcie związku małżeńskiego (zgodnie z art. 10 ustawy z 23.04.1964 r. – Kodeks cywilny, Dz.U. z 2017 r. poz. 459 – dalej k.c.).

Druga część badania aktowego, przeprowadzona przy użyciu kwestionariusza K2, dotyczyła udziału biegłych psychologów w czynności przesłuchania oraz zmierzała do oceny przydatności opinii i ekspertyz formułowanych przez nich w toku postępowania. Analiza obejmowała sposób formułowania postanowień o powołaniu biegłego psychologa pod kątem zadanych biegłemu pytań wymagających wiedzy specjalnej, sposobu udzielenia odpowiedzi przez biegłego w jego opinii ustnej lub pisemnej, komunikatywności zapytania i odpowiedzi, wniosków z badania przeprowadzonego przez biegłego, zastosowanych przez biegłego metod badawczych, zgodności procesu opiniowania z obowiązującymi w danym okresie standardami oraz zakresu i efektywności udziału biegłego psychologa w przesłuchaniu małoletniego.

Analiza dogmatyczna dotyczyła stanu prawnego obowiązującego w czasie prowadzonych postępowaniach karnych objętych badaniem i uwzględniała jego zmiany. W okresie poddanych badaniom (zakres lat 2011–2015) unormowania karno-procesowe związane z udziałem małoletnich w procesie karnym uległy bowiem nowelizacji⁶. Opracowanie części teoretycznej, obejmującej prezentację stanu prawnego w zakresie procedury przesłuchania małoletnich pokrzywdzonych w procesie karnym (art. 185a–185d k.p.k.) oraz jego zmian, wymagało także odpowiedniego zaplanowania kwestionariusza do badań, dlatego w obu użytych kwestionariuszach

⁴ Wzór obu kwestionariuszy K1 i K2 zamieszczony został na końcu niniejszego opracowania.

⁵ Zob. D. Gruszecka, *Komentarz do art. 185a kodeksu postępowania karnego* [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. J. Skorupka, Warszawa 2016, s. 410.

⁶ Art. 185a i 185b k.p.k. uległy nowelizacji, która została wprowadzona ustawą z 13.06.2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz ustawy – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. poz. 849).

– K1 i K2 – oznaczano aktualny dla badanego postępowania stan prawny, w szczególności różnicując uwarunkowania normatywne przed i po 27.01.2014 r., co miało związek z wejściem w życie ostatniej nowelizacji Kodeksu postępowania karnego w zakresie analizowanego stanu prawnego, tzn. w odniesieniu do art. 185a–185d k.p.k.

Całość badania i jego wyniki miały na celu wskazanie tzw. najlepszych praktyk w zakresie czynności przesłuchania osób małoletnich, będących ofiarami wykorzystywania do uprawiania prostytucji.

2. Opis kwestionariuszy badawczych

Kwestionariusz badawczy oznaczony jako K1 podzielony został na VII części, zawierających pytania dotyczące kolejno kwestii, takich jak:

- 1) podstawowe dane o sprawie (data złożenia zawiadomienia o przestępstwie, data wszczęcia postępowania przygotowawczego, data wniesienia skargi do sądu oraz oznaczenie rodzaju skargi, wskazanie przyjętej w skardze kwalifikacji prawnej czynu, informacje o rodzaju wydanego wyroku i forum jego wydania),
- 2) osoba pokrzywdzonego (wiek w dacie czynu, wiek w chwili pierwszego przesłuchania, wiek w chwili zakończenia postępowania, relacja pokrzywdzonego i oskarżonego, udział i rola członka najbliższej rodziny pokrzywdzonego w postępowaniu karnym oraz stanowisko pokrzywdzonego wobec udziału najbliższego członka rodziny w jego przesłuchaniu),
- 3) oskarżony (wiek, posiadanie obrońcy podczas pierwszego przesłuchania, zgłoszenie żądania ponownego przesłuchania z powodu braku obrońcy i wskazanie, na jakim etapie procesu takie żądanie zostało zgłoszone),
- 4) dane dotyczące przesłuchania (liczba przesłuchań małoletniego w toku całego postępowania karnego, osoby uczestniczące w przesłuchaniu, miejsce i czas przesłuchania),
- 5) dane dotyczące utrwalenia przebiegu przesłuchania (utrwalenie protokołarne, audiowizualne, przebieg czynności protokołowanych, zawartość protokołu),
- 6) pouczenie przesłuchiwanego (zakres treściowy i zgodność z obowiązującymi w czasie przesłuchania przepisami),
- 7) powtórne przesłuchanie małoletniego (przyczyny, z czyjej inicjatywy, w jakim trybie⁷).

Kwestionariusz badawczy oznaczony jako K2 podzielony został na IV części, służące zebraniu informacji dotyczących następujących kwestii (poza danymi identyfikującymi sprawę i osobę pokrzywdzonego):

- 1) danych dotyczących biegłego psychologa (jego powołania do sprawy, udziału w postępowaniu biegłych innych specjalności niż psycholog,

⁷ Dla potrzeb badania przyjęto rozróżnienie na przesłuchanie w trybie art.185a § 1 i 4 k.p.k.; art. 185b § 1 i 2 k.p.k. i przesłuchanie w trybie zwykłym, tzn. w trybie art. 177 § 1 w zw. z art. 171 k.p.k. i art. 192 § 2 k.p.k., tj. w przypadku, gdy przesłuchanie prowadzone jest z udziałem biegłego psychologa, o ile takie przesłuchanie zarządził organ prowadzący postępowanie karne.

- zakresu, formy i kompletności opinii biegłego psychologa, przygotowania małoletniego do udziału w przesłuchaniu i jego przebiegu oraz utrwalenia),
- 2) danych dotyczących powtórnego przesłuchania (liczby przesłuchań, przyczyn kolejnego przesłuchania, jego zainicjowania oraz trybu, w jakim je przeprowadzono).

Ze względów porządkowych niektóre pytania w obu kwestionariuszach badawczych powtarzały się. Wyniki uzyskane w ten sposób zostały jednak wykorzystane jednorazowo przy opisie badanej kwestii lub we wnioskach końcowych.

3. Dobór materiału do badań empirycznych

Pismem z 21.04.2016 r. Dyrektor Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości zwrócił się do wszystkich Prezesów Sądów Okręgowych i Rejonowych w kraju z odezwą o nadesłanie akt spraw karnych, w których w okresie od 1.01.2011 r. do 31.12.2015 r. zapadło prawomocne orzeczenie w sprawach o przestępstwo z art. 203 k.k., popełnione na szkodę osoby małoletniej oraz o przestępstwo z art. 204 § 3 k.k.

W wykonaniu odezwy nadesłano z sądów okręgowych (SO) łącznie akta 44 spraw karnych (SO w Bielsku-Białej, Bydgoszczy, Gdańsku, Gliwicach⁸, Gorzowie Wlkp., Jeleniej Górze, Kaliszu, Koszalinie, Lublinie, Łomży, Płocku, Poznaniu, Radomiu, Rzeszowie, Siedlcach, Świdnicy, Tarnobrzegu, Warszawie, Zamościu, Zielonej Górze) oraz akta 32 spraw karnych z sądów rejonowych (SR) (SR w Białymstoku, Brzozowie, Chorzowie, Grodzisku Mazowieckim, Kędzierzynie-Koźlu, Kłodzku, dla Krakowa-Krowodrzy w Krakowie, dla Krakowa-Śródmieścia w Krakowie, Legnicy, Lubinie, dla Łodzi-Widzewa w Łodzi, Łomży, Ostrołęce, Poznań-Grunwald i Jeżyce w Poznaniu, Poznań-Stare Miasto w Poznaniu, Raciborzu, Słupsku, dla Warszawy-Mokotowa w Warszawie, dla Warszawy-Woli w Warszawie, dla Warszawy-Żoliborza w Warszawie, Wieliczce).

Akta te, po wstępnej selekcji związanej z poprawnością kwalifikacji prawnej czynu (przedmiotem badania miały być bowiem sprawy dotyczące czynów z art. 203 i art. 204 § 3 k.k.), zostały skierowane do badań w ramach realizacji całego tematu badawczego, wykonywanego w dwóch niezależnych zespołach badawczych. Do badań dotyczących aspektów procesowych udziału małoletnich, objętych niniejszym Raportem, wybrano tylko te sprawy, w których przyjęta w skardze kierowanej do sądu kwalifikacja prawna bądź opis zarzucanego czynu wskazywały na udział w tym postępowaniu w roli pokrzywdzonego albo świadka osoby małoletniej⁹. W sumie do badania aktowego skierowano akta 70 spraw karnych, co stanowiło 92,11% nadesłanych.

Poddane badaniu akta liczyły od 1 do 52 tomów, przy czym niektóre zawierały dodatkowe załączniki. Największą część stanowiły akta składające się z 1–7 tomów (ok. 60% badanych); pojedyncze przypadki to akta składające się z więcej niż 14 tomów oraz więcej niż 30 (32, 40, 45, 52 tomy oraz załączniki). Z uwagi na charakter czynów stanowiących przedmiot postępowania, nadesłane sprawy

⁸ SO w Gliwicach przesłał akta spraw rozpoznawanych w SR w Zabrze.

⁹ Według kryterium wskazanego wyżej, tzn. jako osoby, która nie ukończyła 18. roku życia i nie uzyskała pełnoletniości przez zawarcie związku małżeńskiego.

dotyczyły w większości wielu oskarżonych, wobec których wyroki zapadały w różnych terminach i często po wyłączeniu spraw do odrębnego rozpoznania. W tych sprawach, w których było z kolei więcej pokrzywdzonych małoletnich (2 i więcej) zbierano informacje o każdym z nich, wypełniając dla każdego badania odrębny kwestionariusz badawczy K1 i K2. Tym samym liczba zbadanych spraw i liczba kwestionariuszy różniła się. Ostatecznie zbadano bowiem akta 70 spraw, sporządzając z tego badania 86 kwestionariuszy K1 i 86 kwestionariuszy K2.

Dla formułowania wniosków końcowych z badania empirycznego w zaplanowanym zakresie, wyznaczonym jego celem w postaci poznania praktyki wymiaru sprawiedliwości co do przeprowadzania czynności przesłuchania małoletniego w procesach karnych toczących wobec sprawców czynów kwalifikowanych z art. 203 oraz art. 204 § 3 k.k., znaczenie miał stan prawny obowiązujący w okresie, w jakim przeprowadzane było konkretne postępowanie karne. Należało bowiem uwzględnić, że pełna regulacja prawna zasad przeprowadzania czynności przesłuchania małoletnich pokrzywdzonych i świadków w procesie karnym obowiązuje dopiero od 27.01.2014 r., a badane sprawy karne prowadzone były także w okresie wcześniejszym, bowiem formułując odezwę, wskazano na akta tych sprawy, które zakończyły się wyrokiem prawomocnym po dniu 1.01.2011 r. i przed dniem 31.12.2015 r. Dlatego z punktu widzenia procesowego materiał nadesłany do badań nie był najpełniejszy. Ponieważ jednak badanie aspektów procesowych przesłuchania małoletnich miało charakter uboczny i uzupełniający zasadnicze badanie spraw o przestępstwa z art. 203 i art. 204 § 3 k.k., wykorzystano taki materiał, jaki był do pozyskania w tych konkretnie nadesłanych aktach postępowań. Z uwagi na cel badania, jakim było także sformułowanie na przyszłość zespołu najlepszych praktyk w zakresie przesłuchiwanie małoletnich pokrzywdzonych i udziału biegłego psychologa w tej czynności, takie retrospekcyjne ujęcie problematyki przesłuchania małoletnich, uwzględniające praktykę wymiaru sprawiedliwości w okresie szcztątkowej regulacji prawnej, ma także walor poznawczy i stanowi dobry punkt odniesienia dla oceny kompletności i kierunku dokonanych zmian prawodawczych w tym zakresie.

II. STAN PRAWNY W ZAKRESIE PROCEDURY PRZESŁUCHANIA MAŁOLETNIICH POKRZYWDZONYCH W PROCESIE KARNYM (ART. 185A–185D K.P.K.) ORAZ JEGO ZMIANY WYNIKAJĄCE Z NOWELIZACJI KODEKSU POSTĘPOWANIA KARNEGO W LATACH 2010–2016

1. Regulacje normatywne dotyczące udziału małoletnich w procesie karnym przed dniem 27.01.2014 r.

W historii polskiego postępowania karnego długo nie dostrzegano szczególnego charakteru przesłuchania dziecka w procesie karnym. Zainteresowanie specyfiką przesłuchania małoletniego wiązało się z postępującym rozwojem nauk społecznych, przypadających na XIX i XX wiek. Ustawodawca nie dostrzegał jednak zdecydowanie dłużej różnic pomiędzy świadkiem małoletnim a świadkiem pełnoletnim.

Ustawa z 19.04.1969 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. poz. 96) powołał jedynie wcześniej już znaną zasadę – nieodbierania przyrzeczenia od osoby

poniżej 17. roku życia. W zakresie praw przysługujących świadkowi nie zwracano jednak uwagi na jego wiek, a sam model przesłuchania był również tożsamy niezależnie od etapu rozwoju, na którym znajdował się świadek. W tym zakresie niewiele zmieniło również uchwalenie ustawy z 6.06.1997 r. – Kodeks postępowania karnego; ustawa ta obszerniej regulowała uprawnienia pokrzywdzonego w procesie karnym, niemniej i w tym przypadku nie były one zależne od wieku pokrzywdzonego. Kodeks postępowania karnego z 1997 r. umożliwił natomiast przeprowadzenie przesłuchania małoletniego (i każdego innego świadka) z udziałem biegłego psychologa, wówczas gdy zaistnieją jakieś wątpliwości odnośnie do jego stanu umysłowego, zdolności postrzegania lub odtwarzania postrzeżeń (art. 192 § 2 k.p.k.)¹⁰.

Szczególne uprawnienia pokrzywdzonego i świadka, który nie ukończył 18. roku życia, w postępowaniu karnym zostały wprowadzone, a następnie znacząco rozbudowane kolejnymi ustawami nowelizacyjnymi: z 10.01.2003 r.¹¹, z 3.06.2005 r.¹² oraz z 13.06.2013 r.¹³

Pierwsza z nowelizacji, z roku 2003, wprowadziła do Kodeksu postępowania karnego art. 185a, ustanawiający szczególny tryb przesłuchania pokrzywdzonego, który nie ukończył 15. roku życia. W pierwotnym brzmieniu tego przepisu małoletni, którego dobro prawne zostało bezpośrednio naruszone lub zagrożone przez przestępstwo określone w rozdziale XXV Kodeksu karnego¹⁴, powinien być zostać przesłuchany tylko raz, chyba że wyszły na jaw istotne okoliczności, wymagające ponownego przesłuchania lub też ponownego przesłuchania zażądał oskarżony, który w czasie pierwszego przesłuchania nie miał obrońcy. Przesłuchanie, zgodnie z art. 185a § 2 k.p.k., odbywać się miało na posiedzeniu z udziałem biegłego psychologa, w którym mieli prawo wziąć udział prokurator, obrońca oraz pełnomocnik pokrzywdzonego. Zgodnie z ówczesnym brzmieniem art. 185a § 2 k.p.k. osoba wymieniona w art. 51 § 2 k.p.k.¹⁵ również miała prawo być obecna przy przesłuchaniu, wówczas gdy nie ograniczało to swobody wypowiedzi małoletniego. Należy zaznaczyć, że pierwotnie rejestracja przesłuchania nie była obligatoryjna. Zgodnie z treścią art. 147 § 1 k.p.k. przebieg przesłuchania mógł być rejestrowany, ale było to zależne jedynie od woli organu prowadzącego przesłuchanie.

Od początku obowiązywania art. 185a k.p.k., odrębne zasady przesłuchania małoletniego w procesie karnym dotyczyły więc jedynie pokrzywdzonych przestępstwami przeciwko wolności seksualnej i obyczajności. Omawiana ustawa nowelizująca z 2003r. wprowadziła również nowe brzmienie art. 171 k.p.k., ustanawiając zasadę przesłuchania osoby, która nie ukończyła 15. roku życia,

¹⁰ Treść tego przepisu zbliżona jest do treści art. 174 § 3 k.p.k. z 1969 r., zgodnie z którym: „Jeżeli istnieje wątpliwość co do stanu psychicznego świadka, jego stanu rozwoju umysłowego, zdolności postrzegania lub odtwarzania przez niego postrzeżeń, sąd lub prokurator może zarządzić przesłuchanie świadka z udziałem biegłego lekarza lub biegłego psychologa”.

¹¹ Ustawa z 10.01.2003 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego, ustawy – Przepisy wprowadzające Kodeks postępowania karnego, ustawy o świadku koronnym oraz ustawy o ochronie informacji niejawnych (Dz.U. poz. 155).

¹² Ustawa z 3.06.2005 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. poz. 1181).

¹³ Ustawa z 13.06.2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz ustawy – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. poz. 849).

¹⁴ Grupującym przestępstwa przeciwko wolności seksualnej i obyczajności.

¹⁵ Art. 51 § 2 k.p.k.: „Jeżeli pokrzywdzonym jest małoletni albo ubezwłasnowolniony całkowicie lub częściowo, prawa jego wykonuje przedstawiciel ustawowy albo osoba, pod której stałą pieczęć pokrzywdzony pozostaje”.

w obecności przedstawiciela ustawowego lub faktycznego, o ile dobro postępowania nie stoi temu na przeszkodzie (art. 171 § 3 k.p.k.), a także art. 360 § 3, zgodnie z którym sąd uprawniony jest do wyłączenia jawności rozprawy w całości albo części na czas przesłuchania świadka, który nie ukończył 15. roku życia. Tym samym więc ustawodawca wprowadził szczególną regulację dotyczącą małoletnich pokrzywdzonych przestępstwem wskazanym w rozdziale XXV Kodeksu karnego, jednocześnie wprowadzając odrębne ochronne regulacje wobec małoletnich świadków w każdego rodzaju sprawie¹⁶.

Rewolucyjny charakter zmian wprowadzonych w 2003 r. dotyczył jednak przede wszystkim obligatoryjnego udziału biegłego psychologa w przesłuchaniu małoletniego, w przypadkach określonych w art. 185a § 1 k.p.k. Do czasu wprowadzenia tego właśnie przepisu udział psychologa w przesłuchaniu świadka dopuszczalny był – jak już wspomniano – na mocy art. 192 § 2 k.p.k., wówczas gdy istniała wątpliwość co do stanu psychicznego świadka, rozwoju umysłowego, jego spostrzegania lub zdolności do odtwarzania spostrzeżeń. Jeśli więc organ takich wątpliwości nie powziął, przesłuchanie przeprowadzane było bez udziału specjalisty z zakresu psychologii. W judykaturze powszechny jest pogląd, przyjmujący, że nie w każdej sytuacji w przypadku przesłuchania osoby małoletniej konieczne jest powołanie biegłego psychologa¹⁷. Z drugiej jednak strony od dawna już głoszone są koncepcje odmienne, zgodnie z którymi do osiągnięcia pewnego etapu rozwoju (lub też pewnego wieku), małoletni co do zasady nie posiada takich zdolności poznawczych, jak osoba dorosła, dlatego też w każdym przypadku organ powinien przesłuchiwać go z udziałem biegłego psychologa¹⁸. W aktualnym stanie prawnym są to jednak zaledwie pewne postulaty, niezajdujące odzwierciedlenia w brzmieniu art. 192 § 2 k.p.k.¹⁹

Wprowadzenie art. 185a k.p.k. z pewnością miało charakter przełomowy dla ochrony praw małoletniego w procesie karnym. Ograniczenie jego zastosowania tylko do przypadków przestępstw wskazanych w rozdziale XXV Kodeksu karnego budziło jednak od początku wątpliwości w doktrynie. Postulowano między innymi, aby przepis ten stosować również do art. 207 k.k., a więc do przestępstwa znęcania się²⁰. Wskazywano również, że objęcie odrębną regulacją tylko pokrzywdzonych określonymi przestępstwami, a pominięcie świadków, którzy również w wieku dziecięcym uczestniczą w postępowaniu karnym i zeznają na temat okoliczności drastycznych, nie było właściwe²¹. Z drugiej natomiast strony krytyce poddano uzależnienie przesłuchania małoletniego w trybie tego przepisu od ukończenia przez niego 15. roku życia w chwili popełnienia czynu. Jednokrotność przesłuchania, obligatoryjny udział biegłego psychologa, przeprowadzanie przesłuchania na posiedzeniu i to bez udziału oskarżonego powinno dotyczyć tylko dziecka,

¹⁶ H. Paluszkievicz, *Nowe środki ochrony praw pokrzywdzonego w prawie karnym procesowym na tle europejskiej polityki karnej*, RPEiS 2010/3, s. 29–38.

¹⁷ Zob. wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z 27.05.1999 r., II Aka 80/99, Prok.i Pr.-wkl. 1999/11–12, s. 24; wyrok SN z 20.01.2016 r., III KK 187/15, LEX nr 1984691, Legalis nr 1460643; wyrok SN z 19.03.1984 r., I KR 48/84, OSNPG 1985/2, poz. 26; wyrok SN z 15.12.1987 r., IVKR 396/87, OSNPG 1989/7, poz. 83.

¹⁸ M. Kornak, *Małoletni jako świadek...*, s. 142.

¹⁹ A. Geberle, *Dowody w sądowym procesie karnym. Teoria i praktyka*, Warszawa 2007, s. 207; M. Kornak, *Małoletni jako świadek...*, s. 142.

²⁰ J. Kosonoga, *Przesłuchanie pokrzywdzonego a trybie art. 185a k.p.k.*, „Prokuratura i Prawo” 2004/1, s. 63–69.

²¹ J. Kosonoga, *Przesłuchanie pokrzywdzonego...*, s. 66–67.

jako osoby nieukształtowanej i szczególnie wrażliwej²². Oczywiście pojawiały się również poglądy odmienne, zgodnie z którymi osoba dorosła, która była pokrzywdzona przestępstwem przed ukończeniem 15. roku życia, również powinna być objęta szczególnieymi zasadami przesłuchania, jednak stanowiły one zdecydowaną mniejszość²³.

Wszystkie te uwagi krytyczne co do ówczesnego brzmienia art. 185a k.p.k. przyczyniły się do jego zmiany ustawą z 2005 r.²⁴ Nowelizacja ta objęła nie tylko treść art. 185a k.p.k., ale ponadto wprowadziła art. 185b k.p.k., który znajduje także współcześnie zastosowanie do małoletnich świadków. Znowelizowany art. 185a k.p.k. dotyczył przesłuchania małoletniego pokrzywdzonego przestępstwem, określonym w rozdziałach XXV i XXVI²⁵ Kodeksu karnego, który w chwili przesłuchania nie ukończył 15. roku życia, natomiast art. 185b k.p.k. ustanawiał możliwość przesłuchania małoletniego świadka przestępstwa popełnionego z użyciem przemocy lub groźby bezprawnej lub też przestępstwa określonego w rozdziale XXV Kodeksu karnego, w trybie określonym w art. 185a § 1–3 k.p.k.²⁶

Przyglądając się wprowadzonej w 2005 r. noweli, należy zauważyć, że ustawodawca przychylił się do sugestii doktryny i uznał, że to chwila przesłuchania dziecka ma decydujące znaczenie dla objęcia go trybem przesłuchania z art. 185a § 1 k.p.k. Warto podkreślić, że nowelizacja z roku 2005 wprowadziła obowiązek przesłuchania małoletniego pokrzywdzonego przestępstwem przeciwko wolności lub obyczajowości albo rodzinie i opiece przy udziale biegłego psychologa, na podstawie art. 185a k.p.k. Zastąpienie słów „powinno się” stwierdzeniem „przesłuchuje się” – przesądziło o konieczności przesłuchania małoletniego, który nie ukończył 15. roku życia i został pokrzywdzony którymś z przestępstw wskazanych w art. 185a § 1 k.p.k., na posiedzeniu, z udziałem biegłego psychologa, w którym mają prawo wziąć udział jedynie prokurator, obrońca oraz pełnomocnik pokrzywdzonego, a osoba wskazana w art. 51 § 2 k.p.k. może być obecna przy przeprowadzonej czynności, o ile nie ogranicza to swobody wypowiedzi osoby przesłuchiwanej. Krąg podmiotów mogących brać udział w przesłuchaniu nie uległ więc zmianie wskutek wprowadzonych modyfikacji.

Istotą przesłuchania małoletniego w trybie art. 185a § 1 k.p.k. jest jego jednokrotność. Małoletni pokrzywdzony w postępowaniu karnym (łącznie w postępowaniu przygotowawczym oraz w postępowaniu sądowym) powinien być przesłuchany tylko jeden raz. Artykuł 185a k.p.k. w brzmieniu zarówno z 2003, jak i 2005 r. zawierał dwa wyjątki od tej generalnej zasady: powtórne przesłuchanie mogło mieć miejsce wówczas, gdy na jaw wyszły okoliczności, których wyjaśnienie wymaga ponownego przesłuchania, lub też gdy zażądał tego oskarżony, który nie miał obrońcy w czasie pierwszego przesłuchania.

²² K. Stocka, *Przesłuchanie świadka w trybie art. 185a k.p.k.*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2004, t. XVI.

²³ M. Klejnowska, *Przesłuchanie nieletniego w postępowaniu karnym a europejskie standardy ochrony praw człowieka* [w:] *Europejskie standardy ochrony praw człowieka a ustawodawstwo polskie*, red. E. Dynia, Cz.P. Kłak, Rzeszów 2005, s. 317; H. Paluszkiwicz, *Ochrona praw pokrzywdzonego w fazie przygotowania do rozprawy głównej* [w:] *Europejskie standardy ochrony praw człowieka...*, red. E. Dynia, Cz.P. Kłak, s. 263–275

²⁴ Ustawa z 3.06.2005 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. poz. 1181).

²⁵ Rozdział ten grupuje przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece.

²⁶ R.A. Stefański, *Szczególne tryby przesłuchania w postępowaniu karnym świadka małoletniego, który nie ukończył 15 lat*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 2005/4, s. 79–96.

Pierwsza z tych przyczyn, tj. nowe okoliczności, związana jest z samym przebiegiem procesu karnego. Artykuł 185a § 2 k.p.k., odwołując się do pojęcia okoliczności, obejmuje tą kategorią zarówno pewnego rodzaju fakty, jak i dowody, mające doprowadzić do określonego rozstrzygnięcia w sprawie²⁷. Ustawodawca nie ograniczył natomiast możliwości powtórnego przesłuchania małoletniego jedynie do tych sytuacji, w których pojawiają się w sprawie okoliczności całkowicie nowe. Stosując reguły wykładni, należy stwierdzić, że ustawodawca chciał odwołać się do kategorii tych wszystkich okoliczności, które obiektywnie nie muszą być nowe, ale sam organ uprzednio nie posiadał o nich stosownej wiedzy²⁸.

Należy nadmienić, że sam fakt pojawienia się nowych okoliczności nie przesądza o konieczności powtórnego przesłuchania małoletniego – to wyjaśnienie tych okoliczności musi wymagać kolejnego przesłuchania pokrzywdzonego. Tym samym trzeba przyjąć, że nie wszystkie okoliczności, nawet jeśli nie były uprzednio znane organowi procesowemu i zmieniają kształt samego postępowania, powinny i muszą być wyjaśniane przy pomocy kolejnego przesłuchania. Idąc dalej, jeśli owe istotne okoliczności mogą zostać wyjaśnione za pomocą innego środka dowodowego, to nie jest dopuszczalne powtórne wzywianie małoletniego do złożenia zeznań²⁹.

Drugą przesłanką umożliwiającą oskarżonemu wystąpienie z wnioskiem o przesłuchanie małoletniego, pomimo iż uprzednio złożył on już zeznania w postępowaniu karnym, jest brak obrońcy w trakcie pierwotnego przesłuchania. Oskarżony mógł – na mocy ustawy zarówno z 2003, jak i 2005 r. – złożyć takie żądanie zawsze wtedy, gdy w trakcie pierwszego przesłuchania małoletniego nie posiadał obrońcy. Brak stawiennictwa obrońcy na przesłuchaniu, pomimo właściwego zawiadomienia go o terminie czynności, nie mógłby stanowić podstawy do powtórnego przesłuchania pokrzywdzonego³⁰.

2. Stan prawny w zakresie udziału małoletnich w postępowaniu karnym po nowelizacji Kodeksu postępowania karnego z 2013r.

W dniu 27.01.2014 r. weszła w życie kolejna nowelizacja art. 185a k.p.k. Wiązała się ona m.in. z wdrożeniem do prawa polskiego postanowień dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/93/UE w sprawie zwalczania niegodziwego traktowania w celach seksualnych i wykorzystywania seksualnego dzieci oraz pornografii dziecięcej, zastępującej decyzję ramową Rady 2004/68/WSiSW³¹. W uzasadnieniu projektu ustawy wskazano, że: „Wdrożenie art. 15 ust. 3–5 dyrektywy w sprawie zapobiegania handlowi ludźmi wymagało poszerzenia katalogu spraw, w których dopuszczalne jest przesłuchanie małoletniego pokrzywdzonego w trybie art. 185a § 1 k.p.k. o przestępstwo handlu ludźmi, stypizowane obecnie w art. 189a Kodeksu

²⁷ I. Bembas, *Jednorazowość sądowego przesłuchania małoletniego świadka w postępowaniu przygotowawczym* [w:] S. Lelental, J. Kudrelek, I. Nowicka, *Czynności dochodzeniowo-sledcze i działania operacyjne a rola sądu w postępowaniu przygotowawczym*, Szczytno 2008, s. 330.

²⁸ Zdaniem R. Stefańskiego powtórne przesłuchanie małoletniego może mieć miejsce także wówczas, gdy pierwotne przesłuchanie nie zostało właściwie przeprowadzone, np. nie zadano wszystkich koniecznych pytań czy też nie dość szczegółowo zostały one sformułowane. Autor twierdzi, że w tej sytuacji należałoby umożliwić powtórne przesłuchanie, odwołując się do konieczności dojścia do prawdy obiektywnej, zob. R.A. Stefański, *Szczególne tryby przesłuchania...*, s. 89.

²⁹ D. Karczmańska, *Przesłuchanie małoletniego w świetle nowelizacji kodeksu postępowania karnego*, „Prokuratura i Prawo” 2014/1, s. 14.

³⁰ R.A. Stefański, *Szczególne tryby przesłuchania...*, s. 91.

³¹ Dz.Urz.UE L 335 z 2011 r.; sprostowanie numeru dyrektywy: Dz.Urz.UE L 18 z 2011 r.

karnego. Z tego powodu, utrzymując przyjętą konwencję, w projektowanym art. 185a k.p.k., proponuje się rozszerzenie katalogu czynów, do których będzie miał zastosowanie ten tryb przesłuchania o przestępstwa z rozdziału XXIII k.k.³²

Nowelizacja znacząco poszerzyła katalog przestępstw, co do których zastosowanie ma art. 185a § 1 k.p.k. – zarówno o przestępstwa z rozdziału XXIII Kodeksu karnego (przestępstwa przeciwko wolności), jak i wszystkie przestępstwa popełnione z użyciem przemocy lub groźby bezprawnej³³. Warto wspomnieć, że w doktrynie pojawiały się postulaty, aby art. 185a k.p.k. był stosowany do wszystkich małoletnich, których dobro prawne zostało naruszone lub bezpośrednio zagrożone naruszeniem przez przestępstwo^{34*}.

Warto podkreślić, że obecne brzmienie art. 185a § 1 k.p.k. wskazuje, że małoletniego należy przesłuchać w postępowaniu karnym wówczas, gdy „jego zeznania mogą mieć istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy”, a nie w każdym przypadku, jak miało to miejsce dotychczas. Dyrektywa 2011/93/UE wśród szczególnych środków ochrony małoletnich pokrzywdzonych wskazuje zasadę maksymalnego ograniczenia przesłuchań z ich udziałem; przesłuchanie małoletniego powinno więc następować tylko wówczas, gdy jest niezbędne dla realizacji celów postępowania.

Ostatnia nowelizacja art. 185a k.p.k. po raz kolejny wzmocniła ochronę małoletniego pokrzywdzonego także poprzez ograniczenie liczby przypadków, w których małoletni składa zeznania więcej niż jeden raz. W tym celu, pozostawiając oskarżonemu możliwość żądania powtórnego przesłuchania w sytuacji, w której nie posiadał on obrońcy w trakcie pierwszej czynności, ustawodawca w § 2 wprowadził obowiązek ustanowienia oskarżonemu obrońcy z urzędu, jeśli nie posiada on obrońcy z wyboru.

Ostatnie zmiany art. 185a k.p.k. mają istotne znaczenie dla wzmocnienia ochrony pokrzywdzonego poniżej 15. roku życia w postępowaniu karnym. Idąc jednak dalej, ustawodawca zdecydował się rozszerzyć krąg podmiotów, wobec których zastosowanie ma tryb przesłuchania wskazany w art. 185a § 1 k.p.k. również do małoletnich powyżej 15. roku życia, o ile są pokrzywdzeni jednym z przestępstw wskazanych w tymże przepisie oraz gdy zachodzi uzasadniona obawa, że przesłuchanie w innych warunkach może wyrzucić negatywny wpływ na stan psychiczny takiego małoletniego (art. 185a § 4 k.p.k.). Oceny zaistnienia tej przesłanki dokonywać powinien sam organ procesowy w okolicznościach konkretnej sprawy, przy czym wydaje się, że w wielu przypadkach niezbędne będzie uzyskanie opinii biegłego psychologa w tym zakresie³⁵.

3. Przesłuchanie małoletniego na podstawie art. 185b k.p.k.

Omawiana już powyżej nowelizacja Kodeksu postępowania karnego z roku 2005, wprowadziła do teże ustawy art. 185b, który w pewnym stopniu uzupełnia

³² Projekt ustawy o zmianie Ustawy – Kodeks karny oraz Kodeks postępowania karnego, VII kadencja, druk sejm. nr 998.

³³ L.K. Paprzycki, *Komentarz aktualizowany do art. 1–424 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego*, LEX/el.

³⁴ Zob. A. Krawiec, *Małoletni pokrzywdzony w polskim procesie karnym*, Toruń 2012, s. 184.

³⁵ M. Goss, J. Ławicki, *Dowód z zeznań małoletniego w świetle nowelizacji art. 185a i 185b k.p.k.* [w:] M. Czerwińska, P. Czarnecki (red.), *Katalog dowodów w postępowaniu karnym*, Warszawa 2014, s. 81 i n.

i poszerza zakres ochrony małoletniego w toku procesu karnego³⁶. Historycznie warto wskazać, że sam projekt noweli zawierał takie przepisy, które dotyczyłyby wszystkich małoletnich świadków w sposób nieograniczony ani przedmiotowo, ani podmiotowo. W uzasadnieniu pisano między innymi, że: „Ochrona psychiki powinna dotyczyć nie tylko małoletnich ofiar przestępstw z rozdziału XXV k.k., ale wszystkich małoletnich świadków, co do których istnieje potrzeba przesłuchania w postępowaniu karnym”³⁷

Ostatecznie taki postulat nie zyskał aprobaty i wprowadzony w życie w 2005 r. art. 185b k.p.k. dotyczył małoletnich świadków, którzy w chwili przesłuchania nie ukończyli 15. roku życia, w sprawach dotyczących przestępstw popełnionych z użyciem przemocy lub groźby bezprawnej, a także w przypadku któregoś z przestępstw określonych w rozdziale XXV Kodeksu karnego. W przypadku świadka, który nie ukończył 15. roku życia i miał składać zeznania w toku postępowania dotyczącego przestępstwa określonego w rozdziale XXV Kodeksu karnego lub też każdego innego przestępstwa popełnionego z użyciem przemocy lub groźby bezprawnej, organ zanim przystąpił do przesłuchania – musiał dojść do przekonania, że zeznania tego świadka są istotne dla rozstrzygnięcia sprawy. Jeżeli zeznania małoletniego miały istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy dotyczącej któregoś z przestępstw, zgodnie z treścią art. 185b § 1 k.p.k. małoletni był przesłuchiwany w warunkach określonych w art. 185a § 1 k.p.k., a więc na posiedzeniu, z udziałem biegłego psychologa i przy ewentualnej obecności osoby wskazanej w art. 51 § 2 k.p.k., obrońcy, prokuratora oraz pełnomocnika pokrzywdzonego. Tej zasady nie stosuje się w stosunku do świadka, który współdziałał w popełnieniu czynu zabronionego, co do którego toczy się proces karny.

Pierwotne brzmienie art. 185b k.p.k. zostało zmienione ustawą nowelizującą z roku 2013, która znacząco poszerzyła jego stosowanie w toku procesu karnego. W pierwszej kolejności należy zwrócić uwagę, że również w przypadku art. 185b k.p.k. niejednoznaczne sformułowanie, w tym przypadku „można przesłuchać”, zastąpiono stanowczym i niebudzącym wątpliwości „przesłuchuje się”. Aktualne brzmienie art. 185b k.p.k. wskazuje na jego obligatoryjny charakter, wówczas gdy spełnione są określone w tym przepisie przesłanki, przy czym niezmiennie zostało wskazanie ustawodawcy, że przesłuchanie powinno mieć miejsce tylko wówczas, gdy zeznania danego świadka mają mieć istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy (art. 185b *in fine*).

Nowelizacja art. 185b k.p.k. znacząco rozszerzyła również zakres jego zastosowania – podobnie jak w przypadku art. 185a k.p.k. zarówno podmiotowo, jak i przedmiotowo. Artykuł 185b § 1 oraz § 2 dotyczy tych przestępstw, które zostały popełnione z użyciem przemocy lub groźby bezprawnej, a także przestępstw określonych w rozdziałach XXV i XXVI Kodeksu karnego, tj. przestępstw przeciwko wolności seksualnej i obyczajności oraz przestępstw przeciwko rodzinie i opiece.

Najistotniejszą zmianą dotyczącą samego świadka, przesłuchiwanego na podstawie art. 185b k.p.k., jest rozszerzenie możliwego zakresu zastosowania tego przepisu również do tych małoletnich, którzy w chwili przesłuchania ukończyli

³⁶ Ustawa z 3.06.2005 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. poz. 1181).

³⁷ Projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego, IV kadencja, druk sejm. nr 3633; zob. R.A. Stefański, *Szczególne tryby przesłuchania...*, s. 82.

już 15. rok życia, w sprawach o przestępstwa popełnione z użyciem przemocy lub groźby bezprawnej oraz przestępstw określonych w rozdziałach XXV i XXVI Kodeksu karnego, tj. przestępstw przeciwko wolności seksualnej i obyczajności oraz przestępstw przeciwko rodzinie i opiece (art. 185b § 2 k.p.k.). Małoletnich, którzy spełniają wskazane w § 2 warunki, tj. są świadkami w sprawie przestępstwa popełnionego z użyciem przemocy lub groźby bezprawnej lub jednego z tych, które zostały stypizowane w rozdziałach XXV i XXVI Kodeksu karnego, organ przesłuchuje w trybie określonym w art. 177 § 1a k.p.k.³⁸ wówczas, gdy istnieje uzasadniona obawa, że bezpośrednio obecność oskarżonego przy przesłuchaniu mogłaby oddziaływać krępująco na zeznania świadka lub wywierać negatywny wpływ na jego stan psychiczny (art. 185b § 2 *in fine*). Tym samym więc tacy małoletni, którzy ukończyli 15. rok życia, jeśli spełnione są przesłanki wskazane w art. 185b § 2 k.p.k., są przesłuchiwanie za pomocą urządzeń technicznych, umożliwiających przeprowadzenie tej czynności na odległość, z jednoczesnym przekazem bezpośrednim dźwięku i obrazu. Należy przy tym podkreślić, że jeśli zostaną spełnione wszystkie powyższe przesłanki, to przesłuchanie małoletniego w trybie określonym w art. 177 § 1a k.p.k. jest obligatoryjne³⁹.

Ustawą nowelizującą z roku 2013 wprowadzono również nowe brzmienie art. 147 § 2a k.p.k., zgodnie z którym zarówno przesłuchanie pokrzywdzonego, odbywające się na podstawie art. 185a § 1 k.p.k., jak i przesłuchanie świadka, przebiegające na podstawie art. 185b § 1 k.p.k., utrwała się za pomocą urządzenia rejestrującego obraz i dźwięk. Co prawda, już w 2005 r.⁴⁰ ustawodawca przewidział możliwość rejestracji przesłuchania pokrzywdzonego w trybie art. 185a k.p.k. i świadka w trybie art. 185b k.p.k., jednakże ówczesne brzmienie art. 147 § 2a nakazywało organowi przeprowadzać rejestrację wówczas, gdy względy techniczne nie stanowiły ku temu przeszkody. Okolicznością uzasadniającą zaniechanie przesłuchania w tej formule mogło być zarówno nieposiadanie przez organ właściwego urządzenia rejestrującego, jak i awaria takiego urządzenia⁴¹. Doktryna postulowała, aby art. 147 § 2a k.p.k. uzasadniał tylko takie przypadki odstąpienia od rejestracji, gdy organ – pomimo zachowania należytej staranności – nie był w stanie zapewnić właściwego sprzętu w czasie przesłuchania albo też przeprowadzenie czynności z rejestracją obrazu i dźwięku nie byłoby możliwe z uwagi na uwarunkowania techniczne⁴².

Obecnie brzmienie art. 147 § 2a k.p.k., niejako odpowiadając na poglądy wyrażone w doktrynie, konstytuuje obligatoryjną rejestrację obrazu i dźwięku w trakcie przesłuchania pokrzywdzonego na podstawie art. 185a i 185c k.p.k. oraz świadka

³⁸ § 1a. „Przesłuchanie świadka może nastąpić przy użyciu urządzeń technicznych umożliwiających przeprowadzenie tej czynności na odległość z jednoczesnym bezpośrednim przekazem obrazu i dźwięku. W postępowaniu przed sądem w czynności w miejscu przebywania świadka bierze udział referendarz sądowy, asystent sędziego lub urzędnik zatrudniony w sądzie, w którego okręgu świadek przebywa.”

³⁹ W projekcie ustawy nowelizującej przesłuchanie to zostało określone jako „względnie obligatoryjne”. Wydaje się, że projektodawca założył, że względność obowiązku przesłuchania małoletniego na podstawie art. 177 § 1a k.p.k. wynika z faktu konieczności spełnienia uprzednio wszystkich przesłanek umożliwiających takie przesłuchanie.

⁴⁰ Ustawa z 3.06.2005 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. poz. 1181).

⁴¹ P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, t. 1, Warszawa 2007 s. 697–698.

⁴² S. Steinborn, *Komentarz do art. 147 kodeksu postępowania karnego* [w:] L. Paprzycki, J. Grajewski, S. Steiborn, *Kodeks postępowania karnego*, t. 1, *Komentarz do art. 1–424*, Warszawa 2013.

na podstawie art. 185b k.p.k. W uzasadnieniu projektu nowelizacji ustawodawca wskazywał, że: „Brak zapisu obrazu i dźwięku przesłuchania małoletniego może w praktyce podważać jednorazowy charakter tej czynności, generując wnioski oskarżonych o ponowne przesłuchanie świadka. Rejestracja przesłuchania i możliwość odtworzenia jego przebiegu na rozprawie lepiej zabezpiecza też realizację zasady bezpośredniości i prawo do obrony, umożliwiając oskarżonemu, który nie ma prawa uczestniczyć osobiście w czynności przesłuchania, na śledzenie zachowania świadka i dokonanie oceny jego wiarygodności”⁴³ Oczywiście nowelizacja art. 147 § 2a k.p.k. związana była również z wdrażaniem dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/36/UE z 5.04.2011 r. w sprawie zapobiegania handlowi ludźmi i zwalczania tego procederu oraz ochrony ofiar, zastępującej decyzję ramową Rady 2002/629/WSiSW⁴⁴, która to w art. 15 ust. 4 nakazuje rejestrację przesłuchania małoletniego. Wydaje się więc, że wprowadzenie obligatoryjności rejestracji przesłuchania małoletniego za pomocą urządzenia rejestrującego obraz i dźwięk realizuje zarówno postanowienia dyrektyw międzynarodowych, jak i postulaty i poglądy doktryny w tym zakresie.

Należy podkreślić, że rejestracja obrazu i dźwięku w żadnym wypadku nie zwalnia organu z obowiązku utrwalenia przebiegu czynności w postaci pisemnego protokołu. Artykuł 143 § 1 pkt 2 k.p.k. wskazuje, że spisania protokołu wymaga każde przesłuchanie świadka⁴⁵. Organ musi więc sporządzić pisemny protokół, natomiast sam nośnik zarejestrowanego obrazu i dźwięku staje się załącznikiem do tego protokołu⁴⁶.

Omawiając problematykę regulacji prawnych dotyczących przesłuchania małoletniego w polskim procesie karnym, nie można pominąć niezwykle ważnego rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości wydanego na podstawie art. 185d k.p.k., dotyczącego sposobu przeprowadzenia przesłuchania⁴⁷. Rozporządzenie to zostało wydane w roku 2013 i weszło w życie wraz z ostatnią nowelizacją art. 185a i 185b k.p.k. oraz wprowadzeniem art. 185c k.p.k. Rozporządzenie to określa zarówno sposób przeprowadzenia przesłuchania, jak i warunki, jakie powinien spełniać przyjazny pokój⁴⁸.

Rozporządzenie zawiera dość szczegółowe regulacje dotyczące chociażby czasu przesłuchania i komunikacji ze składającym zeznania małoletnim. W § 2 rozporządzenia wskazuje się na przykład, że planowana pora i czas przesłuchania powinny być dostosowane do wieku małoletniego, a także do konieczności nawiązania z nim kontaktu przez biegłego i wyznaczania ewentualnych przerw w trakcie czynności.

Ustawodawca zdecydował się zawrzeć w akcie wykonawczym wytyczne odnośnie do działania biegłego psychologa. Warto zwrócić uwagę, iż w § 4 ust. 1 przywołanego rozporządzenia wskazuje się wprost, że psycholog ma obowiązek przeprowadzić z małoletnim wstępną rozmowę, której celem jest obniżenie poziomu stresu małoletniego. Zgodnie z treścią rozporządzenia w przypadku świadka, który

⁴³ Uzasadnienie projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego, ustawy – Kodeks karny i niektórych innych ustaw, VII kadencja, druk sejm. nr 870, s. 59.

⁴⁴ Dz.Urz. UE L 101 z 2011 r.

⁴⁵ J. Skorupka (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Warszawa 2015, s. 336–337.

⁴⁶ J. Skorupka (red.), *Kodeks postępowania karnego...*, s. 336–337.

⁴⁷ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 18.12.2013 r. w sprawie sposobu przygotowania przesłuchania przeprowadzanego w trybie określonym w art. 185a–185c Kodeksu postępowania karnego (Dz.U. poz. 1642).

⁴⁸ Fundacja Dzieci Niczyje (obecnie Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę) opracowała również standardy w zakresie przesłuchania małoletniego – zob. [http://wymiar.sprawiedliwosci.fdn.pl/standardy-przesluchania-w-procesie-karnym](http://wymiar sprawiedliwosci.fdn.pl/standardy-przesluchania-w-procesie-karnym) (dostęp: 15.11.2016 r.).

nie ukończył 15. roku życia, biegły psycholog pomaga sądowi w wyjaśnieniu zasad przesłuchania, przy czym w § 4 ust. 2 wprost wskazuje się, że małoletni powinien zostać poinformowany o prawie do odmowy zeznań, obowiązku mówienia prawdy i fakcie utrwalania czynności w formie zapisu na nośnikach. Obowiązek poinformowania o przebiegu przesłuchania obejmuje również przedstawiciela ustawowego lub osobę, która sprawuje nad małoletnim stałą pieczę, a także pełnoletnią osobę wskazaną przez małoletniego, zgodnie z art. 185a § 2 k.p.k. Rozporządzenie szczegółowo określa również kwestię wyglądu i wyposażenia pokoju przesłuchań.

Kolejne nowelizacje procesu karnego, mające miejsce w latach 2015–2016, nie obejmowały treści art. 185a–185d k.p.k. Obecnie przepisy te odnoszą się zatem zarówno do osób małoletnich poniżej 15. roku życia, jak i takich, które ukończyły lat 15, ale nie uzyskały jeszcze pełnoletniości. Osoby małoletnie, które z jakichś względów nie mogą być przesłuchane na podstawie art. 185a § 1, art. 185a § 4, art. 185b § 1 lub § 2 k.p.k. w każdym wypadku, niezależnie od rodzaju popełnionego na ich szkodę przestępstwa oraz wieku, można przesłuchać z udziałem biegłego psychologa. Przeprowadzone badania, szczegółowo omówione w kolejnych częściach niniejszego opracowania, potwierdzają, że organy chętnie z tej możliwości korzystają.

III. CZĘŚĆ EMPIRYCZNA

1. Wyniki badania akt przy wykorzystaniu kwestionariusza badawczego K1

1.1. Charakterystyka postępowań karnych z udziałem małoletnich pokrzywdzonych

Jak już wspomniano wyżej, przesłane do badania akta dotyczyły postępowań karnych toczących się w latach 2011–2015 i prawomocnie zakończonych w tym okresie. W związku z charakterem czynów stanowiących przedmiot stawianych oskarżonemu (oskarżonym) zarzutów, w większości były to postępowania karne toczące się w dłuższym przedziale czasowym, często stanowiące część z wieloosobowych postępowań wyłączonych do odrębnego rozpoznania. Stąd można w nich dostrzec pewne zróżnicowanie w zakresie przebiegu postępowania, choćby w odniesieniu do wnoszonych skarg zasadniczych wobec poszczególnych oskarżonych czy też końcowych orzeczeń.

W poddanych analizie sprawach na 86 przypadków aż w 81,4% skargą zasadniczą kierowaną do sądu był akt oskarżenia. Tylko w 6 przypadkach był to wniosek o skazanie bez przeprowadzania rozprawy. W 5 sytuacjach ze względu na wielość oskarżonych w jednej skardze zasadniczej, jaką był akt oskarżenia, zawarte były dodatkowo wnioski o skazanie części oskarżonych bez rozprawy (w trybie art. 335 k.p.k.)⁴⁹.

Zdecydowana część badanych spraw zakończyła się wydaniem wyroku skazującego. Miało to miejsce w 74 przypadkach, czyli w 86,05% spraw. Ponieważ

⁴⁹ Zgromadzone akta obejmowały postępowania, które rozpoczęły się w bardzo różnym okresie. Art. 335 k.p.k. zmieniał się kilkakrotnie w tym czasie. Początkowo mógł być stosowany jedynie do występów zagrożonych karą nieprzekraczającą 5 lat pozbawienia wolności, następnie w latach 2003–2013 do wszystkich występów zagrożonych karą nieprzekraczającą 10 lat pozbawienia wolności. Od 9.11.2013 r. do 30.06.2015 r. art. 335 k.p.k. znajdował zastosowanie do wszystkich występów. W przypadku spełnienia przesłanek określonych w art. 335 § 1 k.p.k., prokurator mógł skierować do sądu akt oskarżenia wraz z wnioskiem o skazanie bez przeprowadzania rozprawy. Kolejne dynamiczne zmiany ustawy karnoprosesowej w latach 2015–2016 objęły także art. 335 k.p.k.; obecnie możliwe jest wystąpienie przez prokuratora z wnioskiem o wydanie wyroku skazującego zamiast aktu oskarżenia (art. 335 § 1 k.p.k.) lub też wraz z aktem oskarżenia (art. 335 § 2 k.p.k.).

kwalfikacje czynu wskazane w skardze zasadniczej (dotyczyło to przede wszystkim aktów oskarżenia) były rozbudowane i obejmowały także zarzuty popełnienia innych czynów niż przestępstwa z art. 203 i art. 204 § 3 k.k. (np. art. 197 § 1, art. 189 § 1, art. 200a § 2, art. 152 § 3 k.k.) w niektórych sprawach wielopodmiotowych i wieloprzedmiotowych dochodziło do uniewinnienia bądź poszczególnych oskarżonych, bądź też uniewinnienia od poszczególnych zarzutów. Taka sytuacja miała miejsce w 2 badanych sprawach, gdzie uniewinniono wszystkich oskarżonych od zarzutu udziału w grupie przestępczej (pierwotna kwalifikacja czynu – art. 258 k.k.) i poszczególnych oskarżonych od innych zarzutów popełnienia innych czynów (np. art. 53 § 1 ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii⁵⁰). W 81,4% spraw wyrok został wydany po przeprowadzeniu rozprawy, a jedynie w 3 sprawach zapadł na posiedzeniu wyrokowym.

Z analizy długości trwania postępowania można wnosić, że przeciętnie postępowania przygotowawcze trwały od 3 do 12 miesięcy, przy czym czynności przesłuchania małoletnich dokonywane były zazwyczaj w pierwszym okresie trwania postępowań. Trzeba mieć w tym wypadku na uwadze, że w wielu sprawach był więcej niż jeden oskarżony, a rozpoznanie zarzutów wobec niektórych oskarżonych było na różnych etapach postępowania wyłączane do odrębnych postępowań, toczących się pod inną sygnaturą niż nadana aktom nadesłanym do badań. Stanowiło to pewne ograniczenie w całościowej ocenie przebiegu danego postępowania, bowiem niekiedy protokoły akt z jednego postępowania były – po wyłączeniu spraw do odrębnego postępowania – wykorzystywane jako materiał dowodowy w innym, o ile zachodziła tożsamość osoby pokrzywdzonej, a oskarżeni działali wspólnie lub w porozumieniu. W takich wypadkach nie dochodziło do ponowienia czynności przesłuchania małoletniego.

1.2. Tryb przesłuchania małoletniego pokrzywdzonego i świadka

Przedmiotem analizy była czynność przesłuchania małoletniego pokrzywdzonego.

Ustalono, że na 86 przebadanych przypadków w 79 przesłuchanie przeprowadzone zostało w trybie zwykłym, a jedynie w 6 przypadkach przesłuchano pokrzywdzonego w trybie art. 185a k.p.k., a w 1 z wykorzystaniem art. 185b k.p.k., przy czym pierwsza z wymienionych, znacznie liczniejsza, grupa przesłuchań miała miejsce w postępowaniach toczących się przed 27.01.2014 r.

Tabela 1. Podział spraw wg trybu przesłuchania małoletniego			
	Wszczęte przed 27.01.2014 r.	Wszczęte po 27.01.2014 r.	Razem
Tryb art. 185a k.p.k.	3	3	6
Tryb art. 185b k.p.k.	0	1	1
Zwykły	76	3	79
Ogółem	79	7	86

Źródło: opracowanie własne.

⁵⁰ Ustawa z 29.07.2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii (Dz.U. z 2016 r. poz. 224 ze zm.).

Wyjaśnia to zasadniczą różnicę w sposobie przesłuchiwania małoletnich pokrzywdzonych, bowiem z uwagi na zróżnicowanie stanu prawnego w tym czasie niejednolicie kształtowała się praktyka przesłuchań; przeprowadzano je na podstawie różnych przepisów Kodeksu postępowania karnego. W grupie przeznaczonych do analizy akt, spełniających założone kryteria, znalazły się sprawy rozpoczęte w latach 1999–2015, co w powiązaniu z ustaleniem, że czynność przesłuchania, jeżeli była przeprowadzana w danym postępowaniu, to miała miejsce w początkowej fazie procesu karnego (w większości przypadków w postępowaniu przygotowawczym), skutkowało wyborem dla tej czynności właściwego w chwili jej dokonywania trybu, stosownego do aktualnie obowiązujących przepisów.

1.3. Pokrzywdzony

Z uwagi na założony zakres i cel badań interesujące były tylko te sprawy, w których występował małoletni pokrzywdzony. We wszystkich badanych sprawach były to pokrzywdzone płci żeńskiej⁵¹, przy czym ze względu na czas trwania poszczególnych postępowań zróżnicowano dla potrzeb badań dane dotyczące ich wieku, uwzględniając ich wiek w dacie popełnienia czynu, w dacie pierwszego przesłuchania (albo pierwszej czynności procesowej z ich udziałem w charakterze pokrzywdzonej) oraz w dacie rozpoznania sprawy – orzekania⁵².

Badanie akt wykazało, że największą grupę małoletnich pokrzywdzonych stanowiły dziewczęta w granicach wiekowych 15–18 lat w chwili czynu⁵³. Stanowiły one 40,7% wszystkich przypadków. Jednocześnie niemal ta sama grupa wiekowa małoletnich pokrzywdzonych (45,35%) była w takim samym wieku w chwili pierwszego przesłuchania. Ze względu na długotrwałość postępowań karnych, większość z tych pokrzywdzonych w dacie wydania prawomocnego orzeczenia była już pełnoletnia (41,86%).

W toku analizy akt zwrócono także uwagę na relację pomiędzy oskarżonym a małoletnim pokrzywdzonym. Interesujące było przede wszystkim to, czy do popełnienia przestępstwa z art. 203 lub art. 204 § 3 k.k. dochodziło w kręgu najbliższej rodziny. Stwierdzono, że tylko w 8 przypadkach na 86 pokrzywdzoną i oskarżonego łączyła więź rodzinna, przy czym sprawcą czynu był członek najbliższej rodziny (w większości przypadków był to ojciec, w jednym matka pokrzywdzonej). W przeważającej większości, tzn. w 69,77%, badanych przypadków pokrzywdzone i oskarżeni byli sobie obcy.

W dalszej części badania, z uwagi na zmieniający się na przestrzeni okresu objętego badaniem stan prawny dotyczący przesłuchania małoletnich w procesie karnym, poszukiwano odpowiedzi na pytanie, czy osoby najbliższe dla małoletnich pokrzywdzonych uczestniczyły w postępowaniu karnym z ich udziałem i ewentualnie – w jakiej roli procesowej. Projektując kwestionariusz, założono, że mogą

⁵¹ W jednej ze spraw występowali dwaj małoletni chłopcy w wieku poniżej 13. roku życia, którzy byli świadkami przestępstwa z art. 203 i art. 204 § 1, a jednocześnie pokrzywdzonymi przestępstwem z art. 197 § 1 k.k.

⁵² Tu przyjęto datę wydania prawomocnego wyroku albo orzeczenia kończącego postępowanie.

⁵³ Wśród badanych spraw znalazły się również takie, w których pokrzywdzona w dacie czynu i w dacie przesłuchania była pełnoletnia, co jednak początkowo nie znalazło odzwierciedlenia w przyjętej kwalifikacji prawnej czynu i w sposobie przeprowadzania czynności procesowych w toku postępowania (w szczególności w toku przesłuchania).

to być role procesowe oskarżonego, oskarżyciela posiłkowego albo świadka. Niestety analiza przedłożonych do badania akt wykazała, że aż w 63,95% przypadków osoby najbliższe dla małoletniego nie uczestniczyły w postępowaniu karnym z ich udziałem jako pokrzywdzonego. Zaledwie w 7 przypadkach członek najbliższej rodziny występował w postępowaniu w charakterze świadka, natomiast w 8 przypadkach był oskarżonym w tym postępowaniu.

Dopuszczono także możliwość, że najbliższy członek rodziny (przede wszystkim dotyczy to rodziców małoletniego) będzie występował w procesie karnym jako przedstawiciel ustawowy takiego pokrzywdzonego. Ze względu na charakter czynów zabronionych stanowiących przedmiot analizy, uwzględniono także, że małoletni pokrzywdzony nie będzie chciał aktywnie uczestniczyć w czynnościach procesowych (w szczególności w przesłuchaniu), gdyby miał mu przy nich towarzyszyć członek najbliższej rodziny. Stąd w kwestionariuszu K1 znalazło się pytanie o stanowisko małoletniego pokrzywdzonego wobec udziału w postępowaniu karnym członka najbliższej rodziny. Ze względu na wcześniejsze dane, wskazujące, iż w niewielu przypadkach w badanych sprawach występowali najbliżsi pokrzywdzonego (niezależnie od ich roli procesowej), w większości, tzn. aż w 72,09% wszystkich przypadków nie było w aktach danych o tym, jak zareagował małoletni pokrzywdzony na udział w procesie osoby dla siebie najbliższej. Z danych, jakie uzyskano w toku analizy akt, wynika, że tylko w 2 na 86 badanych przypadków pokrzywdzony wyraził swój sprzeciw (1 przypadek) bądź aprobatę (1 przypadek) dla udziału w jego przesłuchaniu osoby dla niego najbliższej.

1.4. Oskarżony

W ramach pozyskiwania danych o osobie oskarżonego badano akta spraw, ustalając jego wiek⁵⁴ w dacie oskarżenia oraz – w kontekście celu i zakresu badania – okoliczność, czy oskarżony miał obrońcę w chwili pierwszego przesłuchania małoletniego pokrzywdzonego, czy zgłoszono żądanie powtórnego przesłuchania małoletniego wobec braku obrońcy przy pierwszej czynności, a jeśli tak – to na jakim etapie procesu. Analiza akt wykazała, że dominującą grupę wiekową stanowią oskarżeni w przedziale wiekowym 21–35 lat (34,88%), kolejno w wieku od 36–50 lat (20,93%) i powyżej 50 lat (15,12%). W pojedynczych przypadkach (5 przypadków) oskarżeni mieli mniej niż 20 lat, w dwóch przypadkach współdziałali ze sobą oskarżeni mający poniżej 20 lat i znajdujący się w przedziale 21–35 lat oraz młodszy niż 20 lat i będący w przedziale 36–50 lat. W 10 przypadkach z uwagi na niekompletność akt nie udało się ustalić wieku oskarżonych w dacie złożenia skargi (były to sytuacje, w których do badania przesłano tylko część akt z wielotomowej całości).

⁵⁴ Zakres wiekowy określony w kwestionariuszu K1 został dla tego pytania wyznaczony następująco: mniej niż 20 lat; 21–35 lat, 36–50 lat, powyżej 50 lat; już w toku selekcji akt do badań ujawniły się problemy z możliwością ustalenia wieku oskarżonych w chwili popełnienia czynu, co wiązać należy zarówno z charakterem czynów zabronionych, wyczerpujących często znamiona innych przestępstw albo z nimi współlistniejących, jak też faktem popełniania tych przestępstw wspólnie z innymi oskarżonymi. W wielu przypadkach nawet w akcie oskarżenia data czynu nie była oznaczana, a zarzuty stawiane oskarżonym miały opisowy charakter i nie wskazywały dokładnych danych w tym zakresie. Z tego względu dla określenia wieku oskarżonych, mającego dla celów niniejszego badania znaczenie drugorzędne, przyjęto jako miarodajne daty ich urodzin i datę wniesienia skargi, ustalając w ten sposób wiek.

Znacznie bardziej istotne niż wiek oskarżonego były informacje o tym, czy przystąpił on w toku postępowania z pomocy obrońcy, a zwłaszcza – czy miał on obrońcę w czasie pierwszego przesłuchania małoletniego pokrzywdzonego. Należy tu podkreślić, że jako pierwsze przesłuchanie traktowano również czynność konfrontacji oraz okazania, bowiem w toku wstępnej selekcji akt stwierdzono, że te właśnie czynności były pierwszymi dokonywanymi z udziałem pokrzywdzonych. Analiza akt wskazuje, że w 54 przypadkach (na 86 badanych) oskarżony nie miał obrońcy w czasie pierwszego przesłuchania małoletniego pokrzywdzonego, w 19 przypadkach w aktach nie było danych pozwalających na ustalenie tej okoliczności, a tylko w 5 przypadkach stwierdzono, że na etapie procesu, w którym przesłuchiowano małoletniego, oskarżony posiadał obrońcę. Interpretując te dane, należy jednak wziąć pod uwagę, że w czasie, gdy toczyły się postępowania karne, nie obowiązywał jeszcze art. 185a § 2 k.p.k. w brzmieniu nadanym mu nowelą z 13.06.2013 r., a ponadto dynamika postępowań przygotowawczych była taka, że pierwszych czynności procesowych (były to najczęściej przesłuchania albo konfrontacje w fazie postępowania *in rem*) dokonywano z udziałem pokrzywdzonych, a dopiero po jakimś czasie, po zgromadzeniu odpowiedniego materiału dowodowego, stawiano zarzuty podejrzanym i przesłuchiowano ich w tym charakterze. Taka sekwencja czynności procesowych z natury rzeczy wykluczała udział obrońcy oskarżonego (podejrzanego) podczas pierwszego przesłuchania małoletniego pokrzywdzonego. Podobne przyczyny stanowiły ograniczenia w złożeniu żądania powtórnego przesłuchania małoletniego. Badano zarówno okoliczność, czy taki wniosek został w sprawie złożony (nie miało znaczenia, czy pochodził on bezpośrednio od oskarżonego czy od jego obrońcy), jak też to, na jakim etapie procesu do złożenia tego wniosku doszło. W toku badania ustalono, że w 46,51% przypadków nie składano wniosków o ponowne przesłuchanie, przy czym aż w 27,91% przypadków nie udało się na podstawie lektury akt ustalić tej kwestii. Analiza akt wykazała jednak, że do powtórnego przesłuchania pokrzywdzonych, najczęściej już po uzyskaniu przez nich pełnoletniości, dochodziło w postępowaniach ponownych, toczących się po uchyleniu wyroku wydanego w pierwszej instancji; przypadki te zostaną omówione poniżej.

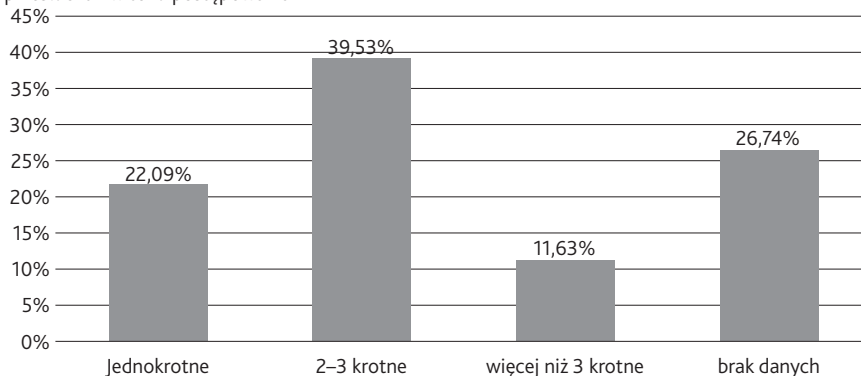
1.5. Przesłuchanie małoletniego

Pozyskanie informacji dotyczących czynności przesłuchania małoletnich pokrzywdzonych lub świadków w grupie spraw poddanych badaniu nastąpiło przy użyciu obu kwestionariuszy – K1 (pytania 21–44) oraz K2.

W toku badania ustalano liczbę przesłuchań małoletnich (traktując jako przesłuchanie także czynność konfrontacji oraz okazanie) w trakcie całego postępowania karnego, zwracając uwagę, czy było to jednorazowe przesłuchanie, czy przesłuchano pokrzywdzonego dwu- lub trzykrotnie albo więcej niż trzy razy. Wyniki badań aktowych wskazują, że dominowały przesłuchania dwu- lub trzykrotne (34 na 86 badanych przypadków), jednokrotnie przesłuchiowano małoletnich w 19 przypadkach, a ponad trzykrotnie – w 10. W 29,07% przypadków (łącznie) brakowało w aktach danych umożliwiających udzielenie odpowiedzi na to zagadnienie (14) albo nie dotyczyły one badanej kwestii (9).

Wykres 1

Liczba przesłuchań w toku postępowania

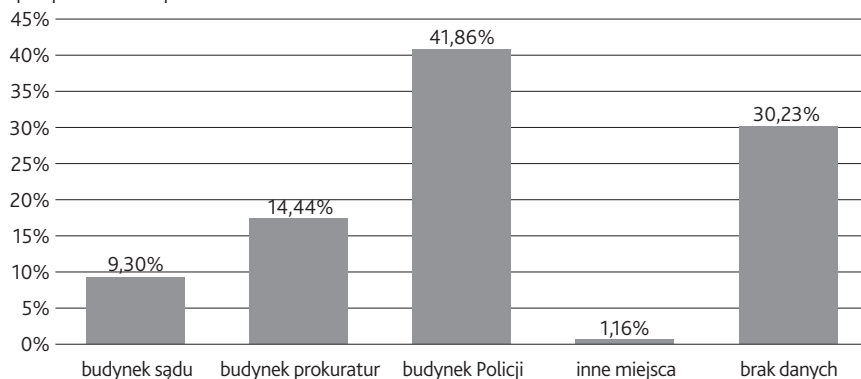

Źródło: opracowanie własne.

W toku badania ustalano również miejsce, w jakim dokonywano przesłuchania małoletnich⁵⁵. Uwzględniając zróżnicowanie stanu prawnego w badanym okresie, założono bowiem, że czas, w jakim przeprowadzano postępowania (lata 2011–2015), pozwalał sprawdzić, czy stosowane były w ich toku przepisy dotyczące zapewnienia małoletnim odpowiednich warunków podczas przeprowadzania z nimi czynności procesowych. Większość przesłuchań (41,86%) miała miejsce w budynku Policji, co miało oczywiście związek z czasem dokonywania tej czynności w początkowym okresie postępowania karnego, w toku postępowania przygotowawczego. W 17,44% przypadków czynność przesłuchania małoletniego miała miejsce w budynku prokuratury, a tylko w 8 przypadkach w budynku sądu.

Wykres 2

Miejsce przeprowadzenia przesłuchania

Źródło: opracowanie własne.

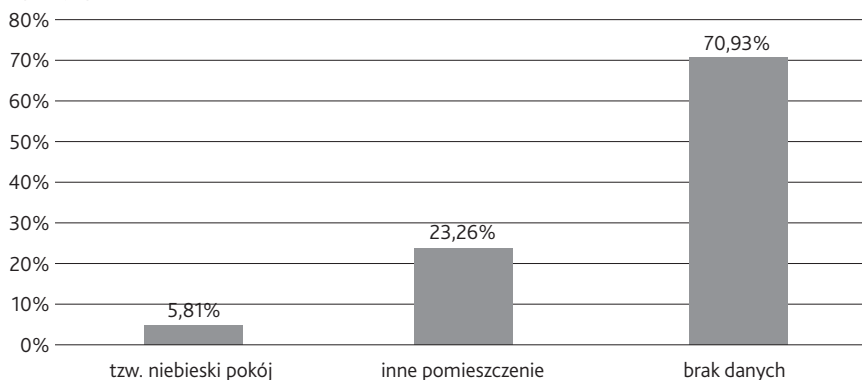
Jedynie w 4,3% przypadków wykorzystano w celu przeprowadzenia przesłuchania małoletniego pomieszczenie spełniające warunki tzw. przyjaznego pokoju,

⁵⁵ W kwestionariuszu K1 pyt. 21 (Miejsce przeprowadzenia przesłuchania) przewidywało następujące możliwe odpowiedzi: 1. Budynek sądu; 2. Budynek prokuratury; 3. Budynek Policji; 4. Inne miejsce.

w 23,25% było to inne pomieszczenie, a w pozostałych przypadkach (61) w aktach nie było informacji pozwalających na ustalenie warunków panujących w pokoju, w którym przeprowadzono przesłuchanie małoletniego.

Wykres 3

Warunki pokoju przesłuchań

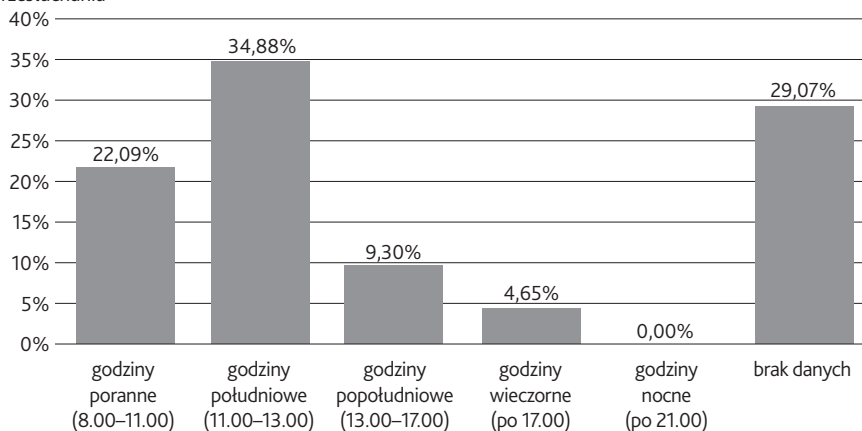

Źródło: opracowanie własne.

W odniesieniu do czasu przeprowadzenia przesłuchania ustalano zarówno porę dnia – poprzez wskazanie zakresu czasowego, w jakim rozpoczęto przesłuchanie, jak i ewentualne przerwy w przesłuchaniu oraz łączny jego czas. W przypadkach, w których zarządzona była przerwa, ustalano ponadto, z czyjej inicjatywy to nastąpiło. Analiza akt wykazała, że w 30 przypadkach na 86 przesłuchanie miało miejsce w godzinach południowych, tj. pomiędzy godz. 11.00 a 13.00, a w 19 – w godzinach porannych, tj. od 8.00 do 11.00. Nie odnotowano ani jednego przypadku przesłuchania małoletniego w godzinach nocnych (po godz. 21.00), a jedynie w 12 przypadkach czynność tę przeprowadzono w godzinach popołudniowych (13.00–17.00) oraz wieczornych (po 17.00).

Wykres 4

Pora przesłuchania

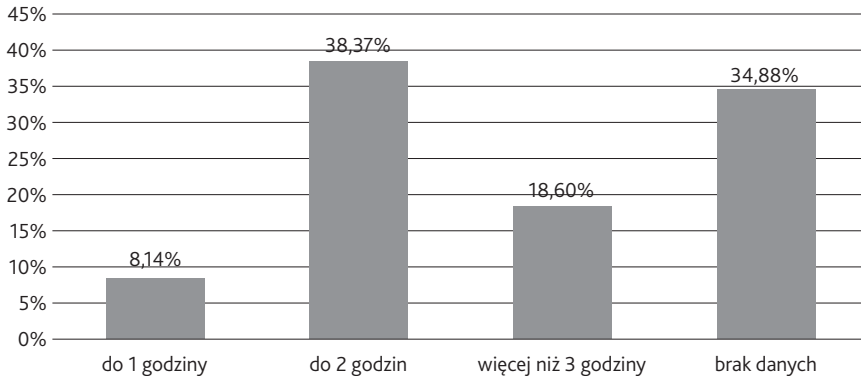

Źródło: opracowanie własne.

W większości przypadków (38,37%) przesłuchanie zostało zakończone przed upływem 2 godzin, w dużej grupie przypadków (18,61%) trwało ono jednak powyżej 3 godzin. Stosunkowo niewiele przesłuchań małoletnich zakończyło się w ciągu 1 godziny – było to zaledwie 7 na 86 przypadków.

Wykres 5

Czas trwania przesłuchania

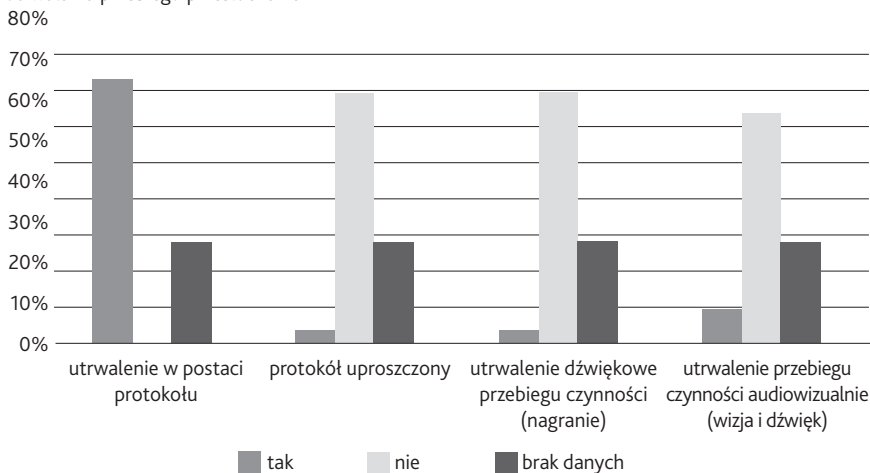
Źródło: opracowanie własne.

Przerwa w przesłuchaniu zarządzona była tylko w jednym badanym przypadku (na 86), natomiast w ponad połowie badanych spraw (60,47%) nie udało się tej okoliczności na podstawie zapisów w protokołach przesłuchania małoletnich ustalić. Z czasu trwania poszczególnych przesłuchań, który średnio w badanych postępowaniach trwał ok. 2 godzin, można wnosić, że przerw nie zarządzano i brak stosownych zapisów w protokołach dokumentujących tę czynność odpowiada rzeczywistości. Konsekwencją braku w protokołach adnotacji o przerwie w przesłuchaniu jest niemożność ustalenia, z czyjej inicjatywy ewentualne przerwy były zarządzane. W 34,88% przypadków, w których przerwano przesłuchanie, nastąpiło to z inicjatywy organu dokonującego tej czynności, przy czym tylko w 31,4% przypadków pojawiła się w protokole z czynności stosowna adnotacja na ten temat. Można było dzięki niej ustalić, że przyczyną przerwy w tych przypadkach była potrzeba wypoczynku oraz że przerwa ta trwała do 1 godziny (31,4% przypadków).

Przesłuchanie jako czynność procesowa wymaga utrwalenia w postaci protokołu. Jednak aż w 17,44% badanych przypadków nie odnaleziono w aktach protokołów przesłuchania małoletnich. Należy wiązać ten fakt z częściową dekompletacją akt wielotomowych, jakie trafiły do badania. Z treści aktu oskarżenia albo uzasadnienia wyroku wynikało bowiem, że takie protokoły były sporządzane (sąd powoływał się na treść zeznań w uzasadnieniu wyroku), jednak nie odnaleziono ich w przesłanych aktach. Jedynie w 3 przypadkach (na 86) sporządzony został protokół uproszczony. W tych przypadkach nastąpiło również równoległe utrwalenie dźwiękowe przebiegu czynności przesłuchania małoletniego. W 68,61% badanych przypadków utrwalenie czynności nastąpiło wyłącznie w protokole i był to protokół zwykły, w pełni dokumentujący czynność. W 8 przypadkach (na 86) nastąpiło utrwalenie audiowizualne (wizja i dźwięk), co stanowiło tylko niespełna 10% (9,3%) badanych przypadków.

Wykres 6

Forma utrwalania przebiegu przesłuchania

Źródło: opracowanie własne.

Interesujące są analizy treści protokołów z przesłuchań małoletnich, które były analizowane zarówno pod kątem formalnym, z użyciem kwestionariusza K1, jak i pod kątem ich zawartości treściowej – stosownie do założeń metodologicznych i celu badania (kwestionariusz K2 i dane ustalane przy jego zastosowaniu będą omówione w dalszej części Raportu). Badano, czy w protokole znajdują się zapisy dotyczące przebiegu przesłuchania i zachowania się w trakcie tej czynności przesłuchiwanego małoletniego, a także czy przesłuchiwanemu były zadawane pytania i jeśli tak, to jakie. W 65,12% przypadków nie odnotowano zadawanych podczas przesłuchania pytań; protokoły te zawierały jedynie swobodną relację przesłuchiwanego. Pytania zadane składającemu zeznania małoletniemu zostały zapisane jedynie w 6 przypadkach, co stanowi 6,98% wszystkich badanych protokołów. Tylko w 10 przypadkach (na 86) odnotowano w protokole zachowanie się przesłuchiwanego małoletniego. W 60,47% protokołów tego rodzaju adnotacji, pozwalających ustalić reakcje składającego zeznanie małoletniego podczas czynności przesłuchania, nie zamieszczono.

W toku badania analizowano także kwestię udziału innych osób w czynności przesłuchania poza przesłuchiwanym małoletnim i osobą przesłuchującą w imieniu organu procesowego. Ustalono, że w większości przypadków, tzn. w 69,77%, w czynności przesłuchania oprócz osoby przesłuchującej, jaką był prokurator⁵⁶, uczestniczył także biegły psycholog. Zaledwie w 6 przypadkach stwierdzono udział w czynności obrońcy oskarżonego, przy czym w jednym przypadku uczestniczył on w tej czynności wraz z aplikantem adwokackim, w 2 przypadkach było to przesłuchanie z udziałem biegłego psychologa, w 3 przypadkach w przesłuchaniu małoletniego uczestniczył także przedstawiciel ustawowy małoletniego pokrzywdzonego. Z akt wynika zatem, że przedstawiciel ustawowy brał udział w przesłuchaniu małoletniego łącznie zaledwie w 7 przypadkach, uwzględniając różne wyżej wskazane

⁵⁶ W tej grupie uwzględniono także udział policjanta, o ile był osobą przeprowadzającą przesłuchanie.

konfiguracje personalne. Udział tłumacza zarejestrowano w 2 sprawach, w których pokrzywdzonymi albo oskarżonymi byli obcokrajowcy niewładający językiem polskim. Odnotowano również, iż w 5 przypadkach, w których przesłuchanie małoletniego było już drugim z kolei, brał udział psycholog. Z akt tych spraw wynika, iż pierwsze przesłuchanie odbyło się bez udziału biegłego psychologa.

1.6. Utrwalanie czynności przesłuchania małoletniego

Wobec wątpliwości, jakie sygnalizowane były w praktyce wymiaru sprawiedliwości, podjęto także próbę ustalenia, jak kształtuje się praktyka sporządzania protokołów z przesłuchania małoletniego, a w szczególności – kto z faktycznie uczestniczących w czynności podmiotów⁵⁷ składa podpis na protokole dokumentującym przesłuchanie małoletniego.

Z analizy akt wynika, że w 40 badanych przypadkach podpis na protokole przesłuchania złożyli przesłuchujący i małoletni przesłuchiwany. Stanowiło to blisko połowę (46,51%) badanych przypadków. W 9 przypadkach dodatkowo swój podpis na protokole złożył biegły psycholog uczestniczący w czynności przesłuchania. Odnotowano zaledwie 2 przypadki, w których oprócz małoletniego i osoby przesłuchującej pod treścią protokołowanych zeznań małoletniego podpisał się jego rodzic (opiekun). W 2 przypadkach, w których udział w przesłuchaniu brał tłumacz, także i on podpisał się na protokole. W 4 przypadkach przesłuchujący nie był jednocześnie osobą sporządzającą protokół; w tych wypadkach na protokole oprócz podpisu przeprowadzającego czynność swój podpis złożył protokolant. Odnotowano tylko jeden przypadek, w którym wszyscy uczestniczący w czynności przesłuchania, tj. przesłuchujący, małoletni, rodzic (opiekun) małoletniego pokrzywdzonego, jego pełnomocnik, a także obrońca oskarżonego i sporządzający protokół protokolant, złożyli swoje podpisy na protokole.

Badaniu poddano również treść protokołów przesłuchań pod kątem zawartych w nich pouczeń kierowanych do przesłuchiwanego małoletniego. W szczególności interesujący był zakres treściowy udzielonych pouczeń oraz potwierdzenie ich przyjęcia przez małoletniego. W 53 (na 86) przypadkach, czyli w 61,63%, w protokole zawarto treść pouczenia udzielanego przesłuchiwanemu małoletniemu. Jednakże treść ta była w badanych postępowaniach różna. Aby ustalić zakres udzielanego pouczenia, założono, że w okresie obowiązywania regulacji prawnych dotyczących tej kwestii⁵⁸ pouczenie powinno być zgodne z urzędowym wzorem zawartym w odpowiednim obowiązującym w dacie przesłuchania rozporządzeniem Ministra Sprawiedliwości w sprawie określenia wzoru pouczenia. Zakres badanych spraw obejmował jednak także okres, w jakim żaden jednolity wzór pouczenia przesłuchiwanego małoletniego nie obowiązywał, stąd analizowano w tych sprawach (oznaczonych jako prowadzone przed 2014 r.) każdą sprawę indywidualnie

⁵⁷ Pytanie nr 20 w Kwestionariuszu K1: Osoby uczestniczące w przesłuchaniu: 1. Prokurator; 2. Biegły psycholog; 3. Pełnomocnik pokrzywdzonego; 4. Przedstawiciel ustawowy pokrzywdzonego; 5. Inne osoby (jakie).

⁵⁸ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 27.04.2014 r. w sprawie określenia wzoru pouczenia o uprawnieniach i obowiązkach pokrzywdzonego w postępowaniu karnym (Dz.U. poz. 739) oraz rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 3.06.2015 r. w sprawie określenia wzoru pouczenia o uprawnieniach i obowiązkach pokrzywdzonego w postępowaniu karnym (Dz.U. poz. 848).

i badając treść udzielonego pouczenia oraz jego zgodność z postanowieniami Kodeksu postępowania karnego.

Stwierdzono także, że w większości badanych spraw (33,72%) w protokole znajdował się wyłącznie podpis przesłuchiwanego małoletniego i to pod oświadczeniem o dokonaniu pouczenia przez osobę przeprowadzającą przesłuchanie, stanowiący tym samym potwierdzenie przyjęcia przez małoletniego pouczenia. Natomiast tylko w 20,23% przypadków do protokołu załączony był wzór pouczenia dla przesłuchiwanego, odpowiadający obowiązującemu w danym czasie wzorowi urzędowemu z adekwatnego dla czasu dokonywania czynności rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości w sprawie wzoru pouczenia, opatrzony jego własnoręcznym podpisem, potwierdzającym dokonanie pouczenia i jego treść. Po części taki niski odsetek stwierdzonych przypadków dokonania pouczenia małoletniego pokrzywdzonego przed jego przesłuchaniem ma związek ze wspomnianym wcześniej ograniczeniem dotyczącym selekcji badanych spraw, polegającym na dokonywaniu analiz akt postępowań toczących się także w okresie braku wyraźnych regulacji prawnych dotyczących przesłuchania małoletnich pokrzywdzonych i świadków w procesie karnym.

2. Wyniki badania akt przy wykorzystaniu kwestionariusza badawczego K2

2.1. Charakterystyka postanowień o powołaniu biegłego psychologa

Przechodząc do analizy problematyki udziału biegłego psychologa w czynności przesłuchania małoletniego, należy wskazać, że w 45,5% przypadków wydane zostało postanowienie o powołaniu biegłego psychologa. W 16 przypadkach z akt, z powodu omówionej już powyżej niekompletności zgromadzonego materiału, nie można było jednoznacznie wywnioskować, czy postanowienie o powołaniu biegłego psychologa było wydane; dotyczyło to zwłaszcza wszystkich tych przypadków, w których nadesłane akta były wyłączone z innego toczącego się postępowania karnego. W tych wszystkich przypadkach psycholog brał jednak udział w czynnościach w trakcie postępowania karnego, przeprowadzanych z udziałem małoletniego. W 30,23% spraw psycholog nie był powołany w toku prowadzonego postępowania.

W trakcie prowadzonych badań weryfikowano, na jakiej podstawie wydawane są postanowienia o powołaniu biegłego i stwierdzono, że przywoływane są następujące podstawy prawne:

- 1) art. 193, 194, 195, 198 oraz art. 192 § 2 k.p.k.;
- 2) art. 193 w zw. z art. 204 § 2 k.p.k.;
- 3) art. 193, 194, 195, 198 k.p.k.;
- 4) art. 193 § 1 k.p.k.;
- 5) art. 193 i 194 k.p.k.;
- 6) art. 193, 194, 198 i art. 185a § 1 i 3 k.p.k.;
- 7) art. 193, 194, 195, 201, art. 202 § 2 k.p.k.⁵⁹
- 8) art. 192 § 2, art. 193, 194, 195, 198, art. 202 § 1 i 2 k.p.k.

⁵⁹ Należy zauważyć, że ta podstawa prawna nie dotyczy przesłuchania świadka i prawdopodobnie była wskazana w postanowieniu bezrefleksyjnie.

W czterech przypadkach w postanowieniu o powołaniu biegłego nie wskazano żadnej podstawy prawnej.

Zasadniczą część badania poświęcono sposobowi formułowania pytań, na jakie udzielić ma odpowiedzi powołany biegły psycholog. Stwierdzono bardzo dużą różnorodność w tym zakresie. W sześciu przypadkach specjalista był powołany tylko i wyłącznie do udziału w czynności przesłuchania małoletniego. W zdecydowanej większości spraw biegły psycholog był powołany nie tylko do udziału w samej czynności, ale do wydania stosownej opinii. Z pewnością jest to fakt godny odnotowania, zwłaszcza że jedynie w 7 przypadkach przesłuchanie nastąpiło po dniu 27.01.2014 r., a więc po ostatniej nowelizacji art. 185a i 185b k.p.k., która kompleksowo uregulowała sposób przesłuchania małoletniego zarówno przed, jak i po ukończeniu przez niego 15. roku życia. Analizując więc aspekt udziału biegłego psychologa w przesłuchaniu małoletniego, nie można pominąć zarówno stanu prawnego, w którym dana czynność miała miejsce, jak i wieku pokrzywdzonych, z których – jak już wskazano – 45,35% w chwili przesłuchania miało ukończone 15 lat.

Przechodząc do szczegółowej analizy pytań i zagadnień postawionych biegłemu, można dostrzec, że najczęściej organ prowadzący postępowanie prosił biegłego o stwierdzenie, czy świadek ma zdolność postrzegania i odtwarzania postrzeżeń. Takie pytanie postawiono psychologowi aż w 35,3% postanowień, w których był powołany biegły⁶⁰. W pięciu przypadkach był to jedyny postawiony przed specjalistą problem, w pozostałych postanowieniach znajdowały się również inne zagadnienia, które stwierdzić i opisać miał biegły.

Jedno z bardziej wnikliwych i szczegółowych postanowień odnoszących się do powołania biegłego dotyczyło:

- 1) oceny przez biegłego poziomu rozwoju umysłowego świadka;
- 2) poziomu zaawansowania procesów postrzegania, zapamiętywania i odtwarzania postrzeżeń;
- 3) reakcji na bodźce zewnętrzne i wpływu czynników emocjonalnych na zeznanie;
- 4) spontaniczności zeznań, podatności na sugestie, skłonności do konfabulacji;
- 5) oceny skutków przeżytego zdarzenia dla rozwoju psychicznego pokrzywdzonej ewentualnie do rozważenia: czynników mogących mieć wpływ na zniekształcenie zeznań przy pierwszej relacji i kolejnych oraz interpretacji mechanizmów ewentualnie stwierdzonych zniekształceń (emocje w relacji dziecko – sprawca);
- 6) warunków uczestniczenia świadka w czynnościach w toku postępowania karnego; czy wskazane są kolejne przesłuchania, warunki przeprowadzenia, czas ich trwania, miejsce, osoby uczestniczące w czynnościach, osoby bliskie oraz czy obecność oskarżonego nie działa krępująco na dziecko przy składaniu zeznań (art. 390 § 2 k.p.k.).

⁶⁰ Psychologowie-praktycy podkreślają, że takie ogólnikowe formułowanie pytania do biegłego, zwłaszcza w przypadku opinii psychologicznych dotyczących dzieci wykorzystywanych seksualnie, jest nieprawidłowe – zob. J. Biderman, *Oczekiwanie organu procesowego wobec biegłego psychologa w sprawach karnych dotyczących seksualnego wykorzystania dzieci*, „Dziecko Krzywdzone” 2007/4.

Prokurator wydający postanowienie w tej sprawie w sposób niezwykle szczegółowy i wyczerpujący sformułował więc pytania do psychologa. Niestety, opinia psychologa nie zawierała odpowiedzi na wszystkie postawione przed biegłym pytania i ograniczyła się do wskazania, że „poziom spostrzegania, rozumowania małoletniej jest adekwatny do wieku, poziomu intelektualnego i rozwoju osobowości, a zeznania nie są w pełni zgodne z rzeczywistością“.

Jako przykład dobrej praktyki ze strony organu wydającego postanowienie o powołaniu biegłego psychologa należy wskazać ostatnie z wymienionych powyżej zagadnień postawionych przed biegłym psychologiem, a mianowicie wskazanie, jakie warunki powinny towarzyszyć małoletniemu w toku dokonywanych z jego udziałem czynności w procesie karnym. Trzeba nadmienić, że postępowanie to prowadzone było w roku 2010, a więc na długo przed wprowadzeniem art. 185a § 4 k.p.k. i rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości dotyczącego sposobu prowadzenia czynności przesłuchania małoletniego. Niestety, biegły nie odniósł się tak wnikliwie do wskazanych wobec niego kwestii, ograniczając się w wypowiedzi do kwestii *stricte* poznawczych – i to w ograniczonym zakresie. Ze sporządzonej w toku postępowania opinii wynikało natomiast, że nie przeprowadzono żadnych dodatkowych badań i testów wobec małoletniego, być może więc z tego powodu opinia psychologa była niezwykle ograniczona. Schemat ten powtórzył się, niestety, także w przypadku dwóch innych osób pokrzywdzonych, przesłuchiwanym w toku tego samego postępowania.

Przykłady innych interesujących też wskazanych w postanowieniu o ustanowieniu biegłego są następujące:

- 1) czy w procesie składania zeznań przez świadka występują fantazje lub treści zasugerowane, czy w procesie spostrzegania, zapamiętywana i odtwarzania występują deformacje, które mogą mieć związek ze stanem psychicznym małoletniego;
- 2) jaki jest stan i rozwój umysłowy, czy nieletnia w zeznaniach wiernie odtwarza własne spostrzeżenia, czy też posługuje się kłamstwem, konfabulacją lub wiadomościami zasugerowanymi, czy zeznania małoletniej mogą stanowić wiarygodny dowód w sprawie;
- 3) czy pokrzywdzona prawidłowo zapamiętuje fakty, czy ma zachowany samokrytycyzm, czy prawidłowo ocenia zasadność lub szkodliwość pewnych zachowań z punktu widzenia społecznego oraz czy ujawnia skłonność do konfabulacji;
- 4) jaka jest zdolność małoletniej do postrzegania, zapamiętywania i odtwarzania faktów, których była świadkiem, czy w swoich zeznaniach przejawia tendencję do konfabulacji, czy jest osobą bezradną oraz czy miała zdolność rozumienia popełnianych wobec niej przestępstw;
- 5) jaki jest poziom rozwoju intelektualnego świadka, jaka jest zdolność spostrzegania, zapamiętywania, odtwarzania obserwowanych przez świadka postrzeżeń, jaką motywacją kieruje się świadek, jakie mechanizmy osobowości wpłynęły na zachowanie się świadka, czy świadek wykazuje tendencje do konfabulacji i treści sugerowanych, czy zeznania świadka mają wartość dowodową.

Jak wynika z powyższych przykładów, organy wydające postanowienie o powołaniu biegłego często posiadają pewien stopień wiedzy psychologicznej, który

umożliwia im formułowanie pytań do psychologa w języku specjalistycznym. W przypadku drugiej z zacytowanych tez, organ rozróżniał nawet pojęcia kłamstwa, konfabulacji⁶¹ i wiadomości zasugerowanych, co w języku potocznym (czy też raczej niepsychologicznym) jest zwykle używane naprzemiennie. Docenić należy więc wszystkie te sposoby formułowania tez wobec biegłego, które nieco indywidualizują wydawaną opinię, dostosowując ją do konkretnego stanu faktycznego i posługują się przy tym językiem o charakterze naukowym. Takie formułowanie tez wskazuje bowiem, że choć organ słusznie potrzebuje opinii specjalisty w określonym zakresie, zdaje sobie jednak sprawę z specyfiki i materii, jaką jest umysł pokrzywdzonego małoletniego i wielości zagrożeń, jakie wiążą się ze składaniem przez niego zeznań.

2.2. Charakterystyka opinii wydawanych przez biegłego psychologa

W odpowiedzi na postawione biegłemu pytania w zdecydowanej większości przypadków biegły wydawał opinię w formie pisemnej (66,6%). W tych sprawach, w których biegły psycholog był wzywany do udziału w czynności, w postanowieniu zastrzegano, że opinia ma być wydawana na bieżąco w toku zeznań świadka i wówczas nie była ona już składana w formie pisemnej. Opinie biegłych charakteryzowały się komunikatywnością i zrozumiałością, w większości przypadków odpowiadały również na postawione przez organ pytania. Podany powyżej przykład braku takiej odpowiedzi był wyjątkiem od zasady dokładnego (często w punktach) formułowania wniosków dotyczących świadka.

Bardziej problematyczny niż same wnioski, które biegli formułują w sposób zrozumiały dla organów prowadzących postępowanie oraz uczestników tego postępowania, wydaje się być sposób konstruowania opinii. Przykładem niezwykle precyzyjnej opinii biegłego psychologa była opinia biegłej w sprawie toczącej się przed Sądem Rejonowym w T. Udzielając odpowiedzi na postawione pytania, biegła nie ograniczyła się do podania wniosków i krótkiego opisu stanu faktycznego, lecz wskazała dokładnie, jakich metod badawczych użyła i dlaczego na ich podstawie wysnuła takie, a nie inne wnioski. Psycholog w tym przypadku udzielała odpowiedzi na pytania dotyczące postrzegania, zapamiętywania i odtwarzania postrzeżeń, tendencji do konfabulacji oraz zdolności do zrozumienia przez świadka popełnianych względem niej czynów. Dwa pierwsze zagadnienia są, jak już wspomniano, formułowane niemal w każdym postanowieniu o powołaniu biegłego psychologa. W tym jednak przypadku biegła szczegółowo opisała liczne metody badawcze, które zastosowała wobec małoletniej, m.in. test WAIS-R, Test Niedokończonych Zdań, wywiad ze świadkiem oraz jej przedstawicielem ustawowym. Poszczególne wyniki zostały zaprezentowane w toku wyводу biegłej, dlatego też każdy zapoznający się z nim czytelnik był z pewnością w stanie zrozumieć, jaki był tok rozumowania opiniującej.

Podobnie wnikliwa była opinia biegłego psychologa wydana w innej sprawie, toczącej się przed Sądem Okręgowym w R. Co prawda przesłuchiwana pokrzywdzona

⁶¹ W literaturze przedmiotu podkreśla się, że tym, co odróżnia kłamstwo od konfabulacji, jest brak intencji wprowadzenia w błąd rozmówcy przez osobę, która konfabuluje. Nie ma ona bowiem świadomości i wiedzy na temat błędu swojego procesu rozumowania czy też odtwarzania spostrzeżeń. Zob. M. Reuter, *Umysł konfabulujący. Analiza kognitywistyczna*, Poznań 2014.

była już osobą dorosłą, ale warto podkreślić, że opiniująca wskazała w niej 11 różnych metod badawczych, w większości testów psychologicznych, weryfikujących poziom rozwoju umysłowego, zdolności sensoryczno-motorycznych, ale także tendencję do kłamstwa i ewentualne zaburzenia o charakterze depresyjnym.

Nie wszystkie sposoby formułowania opinii w badanej próbie można jednak wskazać jako godne naśladowania. Zauważono tendencję do długiego opisu stanu faktycznego sprawy i dość krótkiej części zawierającej wnioski. W jednej ze spraw, w toku której miało miejsce przesłuchanie na podstawie art. 185a § 4 k.p.k., biegła wskazała, że wnioski dotyczące m.in. występowania w zeznaniach świadka ewentualnych fantazji lub treści zasugerowanych wysnuła tylko i wyłącznie na podstawie udziału w przesłuchaniu oraz na podstawie przeglądu akt sprawy. W swojej opinii biegła dość wyraźnie opisała różnice w zeznaniach małoletniej, a także zmianę zeznań w toku postępowania przez innych jego uczestników (należących do rodziny małoletniej), co jednak jest rolą sądu, oceniającego zgromadzony materiał dowodowy.

2.3. Udział biegłego psychologa w czynności przesłuchania małoletniego

Kolejną część badań poświęcono różnym aspektom związanym z udziałem biegłego psychologa w przesłuchaniu małoletniego. W związku z tym zebrano informacje dotyczące wstępnej rozmowy psychologa z małoletnim oraz z jego przedstawicielem ustawowym. Informacja o przeprowadzeniu takiej rozmowy znajdowała się najczęściej w opinii biegłego psychologa lub w protokole przesłuchania. Odnotowano 33,33% takich postępowań, w których faktycznie był nawiązany kontakt ze świadkiem jeszcze przed złożeniem przez niego zeznań, co – biorąc pod uwagę, że zdecydowana większość badanych spraw dotyczyła stanu prawnego sprzed 27.01.2014 r. – należy przyjąć z dużą aprobatą. Obecnie bowiem, jak już wskazywano, rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości określa wprost, w jaki sposób powinny być prowadzone czynności z udziałem małoletniego (na podstawie art. 185a i 185b k.p.k.); w sprawach prowadzonych przed 2014 r. to jedynie wiedza organu prowadzącego postępowanie i fachowość biegłego mogły przesądzić o konieczności przeprowadzenia wstępnej rozmowy z małoletnim. Tylko w czterech sprawach stwierdzono, iż takiej wstępnej rozmowy nie było. Niestety niepokój budzi fakt, że w 27,45% przypadków nie udało się jednoznacznie stwierdzić, czy wstępna rozmowa z małoletnim się odbyła, czy też nie. Przyjęto przy tym założenie, że jeśli opinia zawiera wykaz zastosowanych w trakcie jej sporządzania metod badawczych i nie ma wśród nich rozmowy z małoletnim, to takiej rozmowy faktycznie nie było. Niestety, w tych przypadkach, w których opinia w ogóle nie była sporządzana lub też nie zawierała informacji o wykorzystanych narzędziach diagnostycznych, uzyskanie jednoznacznych danych nie było możliwe.

Podobne założenie poczyniono przy kolejnym pytaniu, dotyczącym przeprowadzenia wstępnej rozmowy z przedstawicielem ustawowym. Odnotowano jednak znacznie mniej przypadków, w których taka rozmowa została przeprowadzona, jedynie bowiem w 11,76% opinii powołano się na dane uzyskane od rodzica lub innej osoby, pod której opieką przebywał małoletni. W 17,64% spraw rozmowa taka nie była przeprowadzona, a w pozostałych ze zgromadzonych akt nie można było jednoznacznie wywnioskować,

czy psycholog miał w ogóle kontakt z przedstawicielem ustawowym świadka, czy też nie. Zdarzały się również takie sytuacje, w których psycholog powołał się na rozmowę z małoletnim, ale już nie na rozmowę z jego przedstawicielem ustawowym czy też osobą wskazaną w art. 51 § 2 k.p.k. Należy więc przyjąć, że zdecydowanie rzadziej biegły decyduje się przeprowadzić rozmowę z opiekunem małoletniego niż z samym małoletnim. Warto podkreślić, iż rozmowa z osobą sprawującą faktyczną opiekę nad małoletnim lub jej przedstawicielem ustawowym może mieć istotne znaczenie dla właściwej oceny stanu psychicznego i emocjonalnego osoby małoletniej. Z tego względu wskazane jest przeprowadzenie takich rozmów przez biegłego psychologa.

Kolejną kwestią, którą poddano analizie w toku prowadzonych badań, była płęć biegłego psychologa i jej zgodność z płcią przesłuchiwanego świadka. W 68,62% przypadków faktycznie płęć małoletniego i biegłego były zgodne, przy czym należy zastrzec, że jedynie w dwóch przypadkach przesłuchiwani byli chłopcy. W tych właśnie dwóch przesłuchaniach płęć biegłego nie była zgodna z płcią świadka. We wszystkich pozostałych przypadkach zarówno psycholog, jak i osoba przesłuchiwana były płci żeńskiej. W trzech przypadkach nie udało się stwierdzić, jakiej płci był biegły, dotyczyło to takich sytuacji, w których postanowienie o powołaniu biegłego nie było wydawane, a z innych zgromadzonych w aktach materiałów nie można było wywnioskować, kto był obecny przy przesłuchaniu małoletniego.

Cieszyć może tak wysoka zgodność płci osoby przesłuchiwanej i biegłego psychologa, albowiem może to wpłynąć⁶² na zmniejszenie stresu i wstydu osoby małoletniej, co ma szczególne znaczenie w przypadku przestępstw o charakterze seksualnym. Niestety należy przyjąć, że tak dobre wyniki w tym zakresie miały raczej charakter przypadkowy. W żadnym bowiem przypadku nie można było stwierdzić, aby organ wydający postanowienie o powołaniu biegłego psychologa kierował się przy wyborze jego płcią. Oczywiście być może przed podjęciem stosownej decyzji w tym zakresie organ faktycznie rozważał jako jedno z kryteriów wyboru takiej, a nie innej osoby jej płęć, niemniej jednak przeprowadzone badania nie pozwalają na wysnuwanie żadnych wniosków w tym zakresie.

W dalszej części badań próbowano również uzyskać odpowiedź na pytanie, czy w toku dokonywanych czynności z udziałem małoletniego ustalono z biegłym psychologiem sposób formułowania pytań, w szczególności tych o charakterze intymnym. Niestety, z żadnej opinii i protokołu przesłuchania nie wynikały takie właśnie ustalenia. W pięciu przypadkach można było wprost wyciągnąć wniosek, że takowych ustaleń nie było, a w pozostałych nie udało się stwierdzić, czy przesłuchujący konsultował się uprzednio z biegłym psychologiem w tej kwestii, czy też nie. Należy podkreślić, iż nie powinno się w związku z tym, uogólniając, stwierdzać, że organy prowadzące przesłuchanie małoletniego nie podejmują się ustalania sposobu formułowania pytań intymnych z małoletnim. Obecnie obowiązujące rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości⁶³

⁶² Implementacja Dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/29/UE z 25.10.2012 r. ustanawiająca normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw (Dz.Urz.UE L 315 z 2012 r.) oraz zastępująca decyzję ramową Rady 2001/220/WSiSW z 15.03.2001 r. (Dz.Urz.UE L 82 z 2001 r.) skutkowałą wprowadzeniem następującego wymogu w art. 185c § 4 k.p.k.: „jeżeli przesłuchanie odbywa się z udziałem biegłego psychologa, należy zapewnić na wniosek pokrzywdzonego, aby był on osobą tej samej płci, co pokrzywdzony, o ile pokrzywdzony tego żąda, chyba że będzie to utrudniać postępowanie”.

⁶³ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 18.12.2013 r. w sprawie sposobu przygotowania przesłuchania przeprowadzanego w trybie określonym w art. 185a–185c Kodeksu postępowania karnego (Dz.U. poz. 1642).

w § 3 ust. 1 stanowi: „Przed rozpoczęciem przesłuchania małoletniego, który w chwili przesłuchania nie ukończył 15 lat, lub osoby cierpiącej na upośledzenie umysłowe, a także w innych wypadkach uzasadnionych stanem emocjonalnym lub właściwościami osobistymi świadka, sędziego, prokuratora, obrońcy i pełnomocnika pokrzywdzonego mogą uzgodnić z biegłym psychologiem sposób formułowania zadawanych świadkowi pytań, w szczególności dotyczących sfery intymnej”. Trzeba więc podkreślić, że przynajmniej w tych 7 postępowaniach, które toczyły się po dniu 27.01.2014 r., organy posiadały wyraźną wskazówkę, że mogą (choć nie muszą) uzgadniać z psychologiem ten sposób zadawania pytań świadkowi. Fakt ten natomiast powinien zostać odnotowany w protokole przesłuchania lub też w opinii biegłego psychologa, albowiem ma znaczenie dla przebiegu czynności i wysnuwanych z niej wniosków, a także wskazuje na dążenie organu do zmniejszenia wiktymizacji małoletniego.

Podobne wnioski wyciągnięto z analizy kolejnej ujętej w ankiecie badawczej kwestii, dotyczącej udzielania przez biegłego psychologa pomocy w objaśnianiu zasad przesłuchania. Przy formułowaniu tego pytania kierowano się dyspozycją zawartą w § 4 ust. 2 rozporządzenia, zgodnie z którą: „Jeżeli świadek jest małoletnim, który w chwili przesłuchania nie ukończył 15 lat, lub osobą cierpiącą na upośledzenie umysłowe, biegły psycholog w miarę potrzeby udziela sędziemu pomocy w wyjaśnieniu w sposób zrozumiały dla świadka zasad przesłuchania, w tym prawa odmowy składania zeznań, o ile prawo to świadkowi przysługuje, obowiązku mówienia prawdy i faktu utrwalania czynności w formie zapisu na nośnikach”. W jednym przypadku udało się, na podstawie protokołu przesłuchania, stwierdzić, że faktycznie biegły wspomagał sąd w wyjaśnieniu zasad przesłuchania. Interesujący jest fakt, że było to postępowanie prowadzone w roku 2010, a przesłuchanie małoletniego nie odbywało się na podstawie art. 185a lub 185b k.p.k. W związku z tym można go wskazać jako przykład dobrej praktyki. Prokurator prowadzący sprawę, pomimo braku jakichkolwiek regulacji w tym zakresie, uznał za ważne i konieczne skorzystanie z pomocy psychologa przy wyjaśnianiu świadkowi zasad przesłuchania i przysługujących mu uprawnień.

Przeprowadzone badania pozwalają stwierdzić, że udział biegłego psychologa w postępowaniu karnym ma istotne znaczenie dla organów prowadzących dany etap postępowania. Biorąc bowiem uwagę, że jedynie 7 przesłuchań małoletnich przeprowadzono na podstawie art. 185a lub 185b k.p.k., to w wielu wypadkach organ decydował się na powołanie biegłego psychologa do udziału w czynności i/ lub wydania stosownej opinii wówczas, gdy zależało to tylko i wyłącznie od jego oceny stanu psychicznego i intelektualnego małoletniego. Świadczy o tym również fakt, że opinia biegłego w większości przypadków była przywoływana w uzasadnieniu orzeczenia. Sąd powoływał się na nią, oceniając zeznania małoletniego i zgromadzony w sprawie materiał dowodowy.

IV. OCENA ADEKWATNOŚCI OBOWIĄZUJĄCYCH UNORMOWAŃ ORAZ REKOMENDACJE W ZAKRESIE TZW. NAJLEPSZYCH PRAKTYK W ZAKRESIE CZYNNOŚCI PRZESŁUCHANIA MAŁOLETNIEGO

Wprawdzie przedmiotem badania były postępowania karne prowadzone wobec sprawców przestępstw kwalifikowanych z art. 203 oraz art. 204 § 3 k.k., jednak analiza praktyki dokonywania czynności przesłuchania małoletniego w tych

postępowaniach pozwala na formułowanie szerszych wniosków w odniesieniu do tej czynności procesowej, wykraczających poza rekomendacje w zakresie jedynie kategorii spraw, które były poddane analizie⁶⁴. Pewne ujawnione w toku badań aktowych problemy mają charakter tożsamy i niezależny od rodzaju kwalifikacji prawnej czynu stanowiącego zarzut formułowany wobec jego sprawcy, co skutkuje koniecznością bardziej uniwersalnego ich ujęcia w niniejszym Raporcie oraz formułowanych w nim rekomendacjach. Należy także zwrócić uwagę, że zasadniczo inny kształt prawny unormowań odnoszących się do udziału małoletniego w postępowaniu karnym (obejmujący zwłaszcza kwestię jego przesłuchania jako pokrzywdzonego oraz świadka) niż obowiązujący w czasie, gdy toczyły się postępowania karne poddane badaniu, może stanowić jedynie tworzywo do potwierdzenia właściwego kierunku dokonanych zmian legislacyjnych, a nie może już – z uwagi na jego nieaktualność – stanowić przedmiotu oceny jego adekwatności.

Ocena stanu prawnego obowiązującego na dzień przygotowania Raportu (30.11.2016 r.), uwzględniając postanowienia art. 185a–185d, 147 k.p.k. oraz rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z 18.12.2013 r. w sprawie sposobu przygotowania przesłuchania przeprowadzanego w trybie określonym w art. 185a–185c Kodeksu postępowania karnego i rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z 3.06.2015 r. w sprawie wzoru pouczenia o uprawnieniach i obowiązkach pokrzywdzonego w postępowaniu karnym, jest pozytywna.

Aktualne regulacje prawne, odnoszące się do udziału małoletnich w postępowaniach karnych, w kategoriach spraw wskazanych w przywołanych wyżej przepisach (chodzi o stanowiące przedmiot badania czynu z art. 203 i 204 § 3 k.k.) stanowią konsekwencję długotrwałej ewolucji poglądów doktryny i orzecznictwa w zakresie szczególnego traktowania osób poniżej 18. roku życia, uczestniczących w postępowaniu w roli pokrzywdzonego bądź świadka, a także są wynikiem implementacji dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/93/UE w sprawie zwalczania niegodziwego traktowania w celach seksualnych i wykorzystywania seksualnego dzieci oraz dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/36/UE w sprawie zapobiegania handlowi ludźmi i zwalczania tego procederu oraz ochrony ofiar, jak również dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/29/UE ustanawiającej normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony praw ofiar przestępstw.

Odnosząc się do szczegółowych kwestii należy wskazać, iż:

1. Przeprowadzone badania pozwalają stwierdzić, że ustawodawca właściwie uregulował kwestię przesłuchania małoletniego pokrzywdzonego na podstawie art. 185a k.p.k. Obecny kształt tego właśnie przepisu znajduje zastosowanie zarówno do tych małoletnich, którzy nie mają jeszcze ukończonego 15. roku życia, jak i tych, którzy wiek ten już osiągnęli, ale nie są jeszcze pełnoletni. Wypada w tym miejscu zauważyć, że w badanej próbie zdecydowana większość spraw dotyczyła pokrzywdzonych

⁶⁴ Rekomendacje dotyczące sposobu przeprowadzania przesłuchania małoletnich w procesie karnym prezentowały także A. Budzyńska i O. Trocha w opracowaniu pt. *Dziecko uczestniczące w postępowaniu karnym*, red. L. Mazowiecka, Warszawa 2015, a także J. Mierzwińska-Lorencka, w swojej monografii pt. *Karnoprawna ochrona dziecka przed wykorzystywaniem seksualnym*, Warszawa 2012. Wnioski z przeprowadzonych badań aktowych, dotyczących spraw z lat 2011–2015, pozwalają na formułowanie w niniejszym Raporcie zbliżonych rekomendacji.

powyżej 15. roku życia, co skutkowało brakiem możliwości stosowania do nich regulacji z art. 185a § 1 i 2 k.p.k. Działania organów prowadzących postępowanie wskazują jednakże, że znajdowały one potrzebę przesłuchania małoletnich z udziałem biegłego psychologa, odwołując się do treści art. 192 § 2 lub art. 193 k.p.k. Wobec braku regulacji ustawowej w tym zakresie działania te miały charakter intuicyjny, wynikający bardziej z praktyki i doświadczenia organu niż regulacji normatywnych. Z drugiej strony badania wykazały, że w niemałej liczbie postępowań w sprawach o przestępstwa z art. 203 i 204 § 3 k.p.k. organy nie decydowały się na powołanie biegłego psychologa. Trudno zatem przewidywać, czy obecnie zastosowałyby art. 185a § 4 k.p.k. w każdym przypadku; można jednak założyć, że w wielu sprawach faktycznie tak by się stało. Należy rekomendować praktykę udziału biegłego psychologa w przesłuchaniu każdego małoletniego poniżej 15. roku życia, uczestniczącego w procesie karnym, niezależnie od kwalifikacji prawnej czynu zarzuczonego oskarżonemu. W przypadku małoletnich powyżej 15. roku życia ustawodawca powinien rozważyć rozszerzenie katalogu przestępstw, w których możliwe będzie przesłuchanie w trybie art. 185a § 4 w zw. z 185a § 1 k.p.k.

2. W obecnych uregulowaniach prawnych brakuje precyzyjnie sformułowanych postanowień odnoszących się do kwestii przygotowania zarówno przesłuchującego, jak i małoletniego przesłuchiwanego do czynności procesowych przeprowadzanych z jego udziałem. Prawodawca przy formułowaniu zadań organu procesowego posługuje się bowiem określeniami takimi, jak „w miarę możliwości”, „powinny uwzględnić”, „mogą uzgodnić”, „w miarę potrzeby”. Należy z jednej strony postulować uszczegółowienie obecnej regulacji prawnej w tym właśnie kierunku (tzn. szczegółowej, bardziej stanowczej regulacji należałoby poddać kwestię przygotowania małoletniego, jego przedstawiciela ustawowego, ale i samego organu do przesłuchania), a także rekomendować przyjęcie praktyki poprzedzania czynności przesłuchania, konfrontacji, okazania koniecznością odbycia rozmowy wstępnej z udziałem psychologa. Takie postępowanie wydaje się właściwe zarówno w świetle badań praktyki w okresie sprzed dnia 27.01.2014 r., jak i po analizie spraw prowadzonych pod rządami aktualnych przepisów. Wobec dość nieprecyzyjnych sformułowań zawartych w obecnie stosowanym rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości z 18.12.2013 r., organy procesowe w praktyce w różny sposób podchodzą do kwestii uzgodnienia sposobu przesłuchania małoletniego z biegłym i wyjaśnienia mu zasad przesłuchania.
3. Na podstawie przeprowadzonych badań należy rekomendować jako zalecaną praktykę, by biegły psycholog, powołany do udziału w przesłuchaniu małoletniego i wydania stosownej opinii, w każdym przypadku przeprowadzał wcześniej (przed przystąpieniem do czynności procesowej) wstępną rozmowę z małoletnim i ewentualnie jego przedstawicielem ustawowym. Fakt przeprowadzenia takiej rozmowy winien być także odnotowany w protokole przesłuchania (innej czynności procesowej) i/

lub sporządzanej przez biegłego opinii. Przedmiotem rozmowy powinny być kwestie niestanowiące elementu składowego czynności procesowej (np. nie powinny być udzielane informacje o przysługujących przesłuchawanemu prawach i obowiązkach). Sposób rozmowy winien być dostosowany do stanu rozwoju małoletniego i uwzględniać znane biegłemu z akt sprawy oraz z rozmowy wstępnej z organem procesowym przeprowadzającym czynność okoliczności sprawy, pozwalające w miarę możliwości na uniknięcie wtórnej wiktymizacji małoletniego w toku późniejszego przesłuchania. W trakcie tej czynności psycholog nie powinien jednak poruszać zagadnień mających być podstawą wydania orzeczenia w sprawie, by w ten sposób nie wpływać na treść zeznań małoletniego.

4. Analiza praktyki pozwala na sformułowanie zalecenia, by opinia biegłego psychologa, niezależnie od tego, czy został on powołany tylko do udziału w przeprowadzonej czynności z udziałem małoletniego, czy też ma wypowiedzieć się także w innych wskazanych w postanowieniu o jego powołaniu kwestiach, zawierała szczegółowy opis zastosowanych metod badawczych i wysnuwanych z nich wniosków. Brak takich informacji uniemożliwia stronom i organom późniejszą weryfikację opinii i ogranicza jej przydatność dla samego postępowania.
5. Należy rekomendować, by każdorazowo treść opinii wydawanej przez biegłego psychologa korespondowała z treścią postanowienia o powołaniu biegłego psychologa, a więc dokładnie wskazywała, jakie są odpowiedzi na poszczególne pytania postawione przed biegłym psychologiem przez organ.
6. Uregulowania normatywne odnoszące się do utrwalania czynności przesłuchania małoletnich w procesie karnym są w aktualnym stanie prawnym zadowalające. Należy jednak rekomendować jako właściwą praktykę zamieszczanie w protokole z czynności wszystkich okoliczności towarzyszących jej przeprowadzaniu, w tym zwłaszcza tych dotyczących zachowań uczestniczących w czynności osób. Za właściwe należy uznać odnotowywanie w protokole informacji o przeprowadzeniu przez biegłego wstępnej rozmowy z małoletnim i ewentualnie jego przedstawicielem ustawowym uczestniczącym w czynności dotyczącej przygotowania ich do udziału w przesłuchaniu. W odniesieniu do samej czynności przesłuchania jako czynności dowodowej należy rekomendować, niezależnie od utrwalania czynności w postaci audiowizualnej, by w protokole zawarte zostały wszystkie uwagi przeprowadzającego czynność lub uczestniczącego w tej czynności psychologa odnoszące się do zachowania się małoletniego, jego reakcji na zadane pytania lub zachowanie się podczas omawiania określonej kwestii, przy czym dotyczy to zwłaszcza zachowań o charakterze niewerbalnym. Należałoby oczekiwać, że w opinii biegłego psychologa uczestniczącego w czynności zostaną także omówione te kwestie, które ujawniły się przy okazji przeprowadzania przesłuchania, a dotyczą zachowań i reakcji uczestniczących w nim małoletniego i przedstawiciela ustawowego lub osoby przez małoletniego wskazanej do udziału w przesłuchaniu.

7. Podczas badań aktowych stwierdzono zróżnicowany treściowo zakres pouczeń udzielanych małoletnim w toku postępowania. Dotyczyło to pouczenia przed ich przesłuchaniem. W związku z pełną regulacją treści pouczenia, zawartą w rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości z 3.06.2015 r. w sprawie określenia wzoru pouczenia o uprawnieniach i obowiązkach pokrzywdzonego w postępowaniu karnym, należałoby rozważyć, czy nie byłoby właściwe opracowanie i wprowadzenie jako obowiązującej dodatkowej wersji pouczenia, przeznaczonej dla małoletnich w wieku poniżej 15. lat, co ma związek z ich zdolnością do zrozumienia pouczenia zależnie od fazy rozwojowej, w jakiej aktualnie się znajdują. Wskazana granica wieku, przyjęta także w innych regulacjach dotyczących czynności procesowych z udziałem małoletnich, pozwala uznać, że po osiągnięciu 15 lat stan rozwoju dziecka w zasadzie pozwala mu przyjąć ze zrozumieniem treść udzielanego mu pouczenia. Należy jednak rekomendować praktykę dostosowywania także w obowiązującym stanie prawnym treści i formy wszelkich pouczeń udzielanych małoletnim do stopnia i poziomu ich rozwoju intelektualnego oraz społecznego, a także włączenie przez organ procesowy do tej czynności, w razie takiej potrzeby, obecnego przy przesłuchaniu biegłego psychologa. Taka praktyka pozwoli uniknąć fasadowości czynności udzielania pouczenia i stworzy możliwość realizacji istoty tego obowiązku procesowego oraz będzie korzystna dla małoletniego.

V. OPIS PRZYPADKÓW STANOWIĄCYCH PRZYKŁAD DOBREJ PRAKTYKI W ZAKRESIE WARUNKÓW I SPOSOBU DOKONYWANIA CZYNNOŚCI PROCESOWEJ Z UDZIAŁEM MAŁOLETNIICH

A.

Przed Sądem Rejonowym w C. toczyło się postępowanie karne w sprawie popełnienia szeregu przestępstw przeciwko wolności seksualnej. Postępowanie to zostało wszczęte w roku 2009 wskutek zawiadomienia dyrektora jednej ze szkół o częstej absencji trzech uczennic oraz nieprawidłowościach w relacjach pomiędzy ojcem dwóch spośród nich a nastoletnimi córkami i ich koleżanką. Jednocześnie do Prokuratury Rejonowej w C. złożone zostały zawiadomienia o możliwości popełnienia przestępstwa przez ojca Jana W. z art. 197 § 2 k.k. na szkodę jego dwóch małoletnich córek (lat 15). W toku postępowania przygotowawczego przeprowadzono najpierw przeszukanie oraz przesłuchanie matki małoletnich. Następnie powołano biegłego psychologa w celu wzięcia udziału w przesłuchaniu małoletniej, a także:

- 1) oceny jej poziomu intelektualnego,
- 2) oceny stopnia jej rozwoju,
- 3) oceny jej zdolności postrzegania i odtwarzania postrzeżeń,
- 4) oceny jej skłonności do konfabulacji,
- 5) oceny jej reakcji emocjonalnych związanych z opisywanymi zdarzeniami,
- 6) oceny szczerości składanych przez nią zeznań.

Psycholog powołana do wydania opinii była płci żeńskiej, zgodnie z płcią pokrzywdzonej. W protokole przesłuchania odnotowano, że świadek został pouczony o odpowiedzialności karnej za składanie fałszywych zeznań, przysługujących mu uprawnieniach oraz konsekwencjach wynikających z art. 177 § 1 k.p.k. Małoletnia złożyła swój podpis pod informacją o przekazanych jej pouczeniach. Przesłuchanie nie było rejestrowane, natomiast obszerny protokół zawierał szczegółowy opis zeznań świadka i jego zachowania w toku ich składania. Ponadto w protokole znalazła się adnotacja, że obecna przy przesłuchaniu biegła psycholog oświadczyła, że świadek ma zdolność postrzegania i odtwarzania postrzeżeń, a zeznania świadka spełniają kryteria psychologicznej wiarygodności.

Takie samo postanowienie oraz taką samą procedurę przesłuchania zastosowano względem drugiej pokrzywdzonej – również córki Jana W., która w chwili przesłuchania miała ukończone 17 lat oraz ich koleżanki, która także miała być pokrzywdzona przestępstwem z art. 192 § 2 k.k., popełnionym przez Jana W.

Wskutek przeprowadzonych czynności przedstawiono Janowi W. zarzut popełnienia przestępstwa nie tylko z art. 192 § 2 k.k., ale także art. 204 § 1, 2 i 3, art. 200 § 1, art. 201 k.k.

Biegła psycholog w swojej opinii, sporządzonej na piśmie, zawarła opis zastosowanych metod badawczych, wskazując wśród nich również rozmowę z małoletnią i jej przedstawicielem ustawowym.

Sąd Rejonowy w C., Wydział Rodzinny, postanowieniem wydanym już po przesłuchaniu małoletnich objął nadzorem kuratora wykonywanie władzy rodzicielskiej przez drugiego z rodziców nad małoletnimi dziećmi podejrzanego.

W toku postępowania wydana została także kolejna kompleksowa opinia biegłego, która miała na celu ustalenie między innymi:

- 1) rodzaju i charakteru więzi panujących między podejrzanym a pokrzywdzonymi,
- 2) czy charakter oraz rodzaj więzi spełniają przesłanki obiektywnie prawidłowych dla danego modelu rodziny,
- 3) czy podejrzanym miał wpływ na proces decyzyjny pokrzywdzonych i czym były one motywowane.

Wydanie tej kompleksowej opinii, uwzględniającej sytuację całej rodziny, poprzedziło przesłuchanie także innych małoletnich dzieci oskarżonego, które były słuchane na podstawie art. 185a § 1 k.p.k., z udziałem biegłego psychologa, obrońcy z urzędu oraz prokuratora. Matka małoletnich była proszona o opuszczenie pokoju przesłuchań. Protokoły przesłuchań małoletnich były sporządzone w sposób zawierający dokładny zapis pytań, pomimo iż przesłuchanie było rejestrowane. Ostatecznie akt oskarżenia wniesiony wobec Jana W. dotyczył kilku różnych czynów popełnionych na szkodę zarówno żony, jak i poszczególnych dzieci oskarżonego, między innymi czynów z art. 199 § 3, art. 204 § 1, 2 i 3, art. 197 § 1 k.k. Postępowanie zostało umorzone w części, w której pokrzywdzoną miała być koleżanka córek oskarżonego, albowiem ustalono, iż oskarżony nie zmuszał jej do podjęcia współżycia, a małoletnia w chwili, gdy do niego doszło, miała już ukończone 15 lat.

Po skierowaniu aktu oskarżenia córki oskarżonego składały do sądu wnioski o przesłuchanie ich bez udziału oskarżonego, a to z uwagi na zły stan psychiczny i trwającą terapię dla ofiar wykorzystania seksualnego. Sąd przychylił się do tych wniosków

i pokrzywdzone (jedna z nich w chwili przesłuchania na rozprawie osiągnęła już pełnoletniość) przesłuchane zostały pod nieobecność oskarżonego. W stosunku do pozostałych małoletnich pokrzywdzonych powtórne przesłuchanie nie nastąpiło, z uwagi na słabą jakość nagrania sąd zdecydował się sporządzić dokładny stenogram wcześniejszego przesłuchania, który został dołączony do protokołu. Ostatecznie oskarżony został uznany za winnego popełnienia między innymi przestępstwa z art. 204 § 1, 2 i 3 k.k., który to wyrok został utrzymany przez sąd drugiej instancji. W uzasadnieniu orzeczeń sądy przywoływały między innymi opinie biegłego psychologa na temat zeznań małoletnich, okazały się one bowiem pomocne dla oceny zgromadzonego materiału dowodowego.

Powyżej opisana sprawa prowadzona była w latach 2009–2012, a więc przed ostatnią nowelizacją Kodeksu postępowania karnego w zakresie art. 185a i 185b. Pomimo braku kompleksowej regulacji w aspekcie przesłuchania małoletnich, organy przeprowadziły je w sposób niemal wzorcowy. Zaznaczyć należy, że w toku wszystkich przesłuchań obecna była ta sama biegła psycholog, co umożliwiło jej wydanie kompleksowej opinii dotyczącej kształtu relacji rodzinnych. Dwóch pokrzywdzonych było płci męskiej, lektura akt skłania jednak do refleksji, że w tym wypadku znajomość sprawy, głębokiego skrzywdzenia przesłuchiowanych dzieci i stopnia zaistniałej patologii w relacjach z oskarżonym uzasadnia przekonanie, że organ słusznie wyznaczał tę samą biegłą do wszystkich przesłuchań. Warto jednak zauważyć, że w tym przypadku sprawcą przestępstw był ojciec – mężczyzna i być może ten fakt powinien przemawiać za przesłuchaniem chłopców z udziałem biegłego – mężczyzny, a nie kobiety. Za interesujące i godne uwagi należy uznać także sporządzenie stenogramu przesłuchania małoletniego, co ułatwiało zarówno stronom, jak i sądowi dokładną weryfikację zeznań małoletniego i stworzyło możliwość ich ponownej analizy. Trzeba podkreślić, że w toku tego postępowania doszło do przesłuchania małoletniego zgodnie z zarówno art. 177 § 1 k.p.k., jak i art. 185a § 1 k.p.k. Faktycznie jednak wszystkie te przesłuchanie były prowadzone z udziałem biegłego psychologa i z zachowaniem podstawowych zasad przesłuchania, regulowanych dziś ustawą karnoprocesową i rozporządzeniem Ministra Sprawiedliwości.

B.

W jednej ze spraw prowadzonych przez Sąd Rejonowy w W. przesłuchiwane były dwie małoletnie siostry. W aktach postępowania sądowego znajdowały się protokoły przesłuchania starszej z dziewcząt z 2011 r. Małoletnia Alicja W. była wówczas przesłuchiwana na okoliczność popełnienia przestępstwa z art. 200 § 1 k.k. przez partnera jej matki. Przesłuchanie odbywało się w trybie art. 185a § 1 k.p.k., brał w nim udział biegły psycholog (kobieta). Biegła sporządziła pisemną opinię, zgodnie z postanowieniem sądu, dotyczącą zdolności małoletniej do postrzegania i odtwarzania postrzeżeń. W opinii biegła psycholog wskazała, że opinię wydała na podstawie:

- 1) udziału w przesłuchaniu małoletniej, obserwacji małoletniej przed badaniem i w jego trakcie,
- 2) obserwacji świadka oraz analizy danych diagnostycznych uzyskanych z wywiadu ustrukturyzowanego z małoletnią i jej matką, a także licznych testów (w opinii wskazano dokładnie, jakie to były testy, łącznie było ich dziewięć),
- 3) analizy akt sprawy.

Po trzech latach matka małoletniej została oskarżona o czyn z art. 204 § 3 k.k. Sporządzona uprzednio w innej sprawie opinia biegłego psychologa okazała się pomocna i przydatna dla toczącego się drugiego postępowania. Małoletnia była w drugim postępowaniu kolejny raz przesłuchiwana, także z udziałem biegłego psychologa, który analizując akta sprawy, korzystał z opinii wydanej na potrzeby pierwszego procesu.

W toku postępowania przesłuchana została również siostra małoletniej, na podstawie art. 185b § 1 k.p.k. w zw. z art. 185a § 1 k.p.k. W czynności przesłuchania uczestniczyła także biegła psycholog (w przypadku obu siostr była to ta sama biegła), która wydała szczegółową opinię, wskazującą, że małoletnia ma zdolność postrzegania i odtwarzania postrzeżeń, nie ma tendencji do konfabulacji, nie jest podatna na sugestię, natomiast przejawia skłonność do świadomego mówienia nieprawdy.

W tej sprawie zwraca uwagę poprawna praktyka formułowania pytania do biegłego oraz wybór tej samej osoby do wydawania opinii o obu małoletnich. Ponadto fakt, że opinia sporządzona została przez biegłą psycholog z zachowaniem wszelkich standardów, tj. po przeprowadzeniu licznych badań małoletnich, wzięciu udziału w czynności przesłuchania oraz po zapoznaniu się z materiałem zawartym w aktach postępowania, znalazł wyraz w jej treści. Opinia ta została wykorzystana przez sąd wyrokujący w sprawie, który w treści uzasadnienia wyroku przywołał ją jako dowód w sprawie.

VI. WZÓR KWESTIONARIUSZA BADAWCZEGO K1 I K2

KWESTIONARIUSZ K1

Sąd: Rejonowy/Okręgowy w

Sygnatura akt:

Przesłuchanie w trybie: *185a/185b kpk**

Stan prawny: przed styczniem 2014/po styczniu 2014

I. Podstawowe dane:

1. Data złożenia zawiadomienia o przestępstwie:.....
2. Data wszczęcia postępowania przygotowawczego:.....
3. Data wniesienia skargi do sądu:.....
4. Rodzaj skargi zasadniczej: 1. Akt oskarżenia; 2. Akt oskarżenia z wnioskiem o skazanie bez rozprawy (art. 335 § 2 k.p.k.); 3. Wniosek o skazanie bez rozprawy (art. 335 § 1 k.p.k.); 4. Wniosek o warunkowe umorzenie postępowania karnego
5. Kwalifikacja prawna zarzucanego czynu.....
6. W sprawie wydano wyrok: 1. Skazujący; 2. Uniewinniający; 3. Warunkowo umarzający postępowanie; 4. Umarzający postępowanie
7. Wyrok wydany: 1. Na rozprawie; 2. Na posiedzeniu wyrokowym

II. Dane dotyczące pokrzywdzonego:

8. Wiek pokrzywdzonego w dacie czynu: 1. Do 12 lat; 2. Od 13 do 15 lat; 3. 15 do 18 lat; 4. Brak danych
9. Wiek pokrzywdzonego w chwili pierwszego przesłuchania: 1. Do 12 lat; 2. Od 13 do 15 lat; 3. 15–18 lat; 4. Powyżej 18 lat; 5. Brak danych
10. Wiek pokrzywdzonego w chwili zakończenia postępowania: 1. Do 12 lat; 2. Od 13 do 15 lat; 3. 15–18 lat; 4. Powyżej 18 lat; 5. Brak danych

11. Relacja pokrzywdzonego i oskarżonego: 1. Członek najbliższej rodziny; 2. Osoba obca; 3. Brak danych
12. Udział członka najbliższej rodziny w postępowaniu karnym: 1. Tak; 2. Nie; 3. Brak danych
13. Rola procesowa członka najbliższej rodziny: 1. Oskarżony; 2. Inna rola
14. Stanowisko pokrzywdzonego wobec udziału najbliższego członka rodziny przy przesłuchaniu: 1. Akceptacja; 2. Wniosek o wyłączenie od udziału podczas czynności; 3. Wniosek o wyłączenie udziału podczas odpowiedzi na poszczególne pytania; 4. Brak danych

III. Dane dotyczące oskarżonego:

15. Wiek oskarżonego: 1. Mniej niż 20 lat; 2. 21–35 lat; 3. 36–50 lat; 4. Powyżej 50
16. Ustanowienie obrońcy w chwili pierwszego przesłuchania: 1. Tak; 2. Nie; 3. Brak danych
17. Zgłoszono żądanie powtórnego przesłuchania z powodu braku obrońcy: 1. Tak; 2. Nie; 3. Brak danych
18. Etap procesowy, na jakim zgłoszono żądanie ponownego przesłuchania: 1. Postępowanie przygotowawcze; 2. Postępowanie sądowe pierwszoinstancyjne; 3. Postępowanie sądowe ponowne

IV. Dane dotyczące przesłuchania:

19. Liczba przesłuchań pokrzywdzonego małoletniego w toku całego postępowania karnego: 1. Jednorazowe przesłuchanie; 2. Dwu-, trzykrotne; 3. Więcej niż 3 razy
20. Osoby uczestniczące w przesłuchaniu: 1. Prokurator; 2. Biegły psycholog; 3. Pełnomocnik pokrzywdzonego; 4. Przedstawiciel ustawy pokrzywdzonego; 5. Inne osoby (jakie)
21. Miejsce przeprowadzenia przesłuchania: 1. Budynek sądu; 2. Budynek prokuratury; 3. Budynek Policji; 4. Inne miejsce
22. Warunki pokoju przesłuchań: 1. Tzw. niebieski pokój; 2. Inne pomieszczenie; 3. Brak danych
23. Pora przesłuchania: 1. Godziny poranne (godz. 8.00–11.00); 2. Godziny południowe (godz. 11.00–13.00); 3. Godziny popołudniowe (13.00–17.00); 4. Godziny wieczorne (po 17.00); 5. Noc (po 21.00)
24. Czy pora przesłuchania uzgodniona była: 1. Z małoletnim; 2. Z opiekunem/rodzicem; 3. Brak danych
25. Czas trwania przesłuchania: 1. Do 1 godziny; 2. Do 2 godzin; 3. Więcej niż 3 godziny
26. Zarządzanie przerwy w czynności przesłuchania: 1. Tak; 2. Nie; 3. Brak danych
27. Z czyjej inicjatywy zarządzana przerwa: 1. Organu procesowego; 2. Przesłuchiwanego; 3. Opiekuna/rodzica; 4. Osoby przybranej na wniosek małoletniego; 5. Pełnomocnika; 6. Obrońcy; 7. Brak danych
28. Przyczyna zarządzenia przerwy wskazana w protokole: 1. Dla wypoczynku; 2. Inne przyczyny; 3. Brak danych
29. Czas trwania przerwy: 1. Do 30 min.; 2. Do godziny; 3. Więcej niż 2 godziny; 4. Brak danych

V. Utrwalenie przebiegu czynności przesłuchania małoletniego:

30. Utrwalenie w postaci protokołu: 1. Tak; 2. Nie
31. Protokół uproszczony (art. 147 § 3 k.p.k.): 1. Tak; 2. Nie
32. Utrwalenie dźwiękowe przebiegu czynności (nagranie): 1. Tak; 2. Nie
33. Utrwalenie przebiegu czynności audiowizualne (wizja i dźwięk): 1. Tak; 2. Nie
34. Protokół zawiera zapis zadanych przesłuchiwanemu pytań: 1. Tak; 2. Nie
35. Czy w protokole znajdują się zapisy dotyczące przebiegu przesłuchania i zachowania się przesłuchiwanego podczas czynności (np. spuszczenie głowy, zaczerwienie na twarzy, niepokój, zmiany mimiki etc.): 1. Tak; 2. Nie; 3. Brak danych
36. Podpisy na protokole: 1. Przesłuchujący; 2. Małoletni; 3. Rodzic/opiekun małoletniego; 4. Pełnomocnik; 5. Obrońca; 6. Protokolant; 7. Inna osoba (jaka).....
37. Protokół zawiera treść pouczenia udzielanego przesłuchiwanemu: 1. Tak; 2. Nie

VI. Pouczenie przesłuchiwanego:

38. Pouczenie treściowo zgodne z wzorem z Rozporządzenia MS z 27.05.2014 r. (Dz.U. poz. 739) w sprawie określenia wzoru pouczenia o uprawnieniach i obowiązkach pokrzywdzonego w postępowaniu karnym: 1. Tak; 2. Nie; 3. Nie dotyczy
39. Pouczenie treściowo zgodne z wzorem z Rozporządzenia MS z 3.06.2015 r. (Dz.U. poz. 848) w sprawie określenia wzoru pouczenia o uprawnieniach i obowiązkach pokrzywdzonego w postępowaniu karnym: 1. Tak; 2. Nie; 3. Nie dotyczy
40. Potwierdzenie przyjęcia pouczenia przez małoletniego: 1. Podpis przesłuchiwanego pod treścią wzoru pouczenia (osobny dokument); 2. Wyłącznie oświadczenie (podpis) potwierdzające dokonanie pouczenia przez organ procesowy (w protokole przesłuchania); 3. Brak danych
41. Zakres pouczenia o uprawnieniach: 1. O prawie do pełnomocnika; 2. O prawie inicjatywy dowodowej; 3. O prawie zapoznania się z opinią biegłego; 4. O prawie do mediacji; 5. O prawie do wskazania osoby pełnoletniej mogącej wziąć udział w przesłuchaniu; 6. Inne.....
.....
.....

VII. Powtórne przesłuchanie:

42. Przyczyny powtórnego przesłuchania: 1. Wyjście na jaw istotnych okoliczności; 2. Brak obrońcy; 3. Brak danych
43. Z czyjej inicjatywy odbyło się powtórne przesłuchanie: 1. Oskarżonego lub jego obrońcy; 2. Pokrzywdzonego lub jego przedstawiciela ustawowego; 3. Organu prowadzącego postępowanie przygotowawcze; 4. Sądu
44. Powtórne przesłuchanie odbyło się w trybie art. 185a lub 185b k.p.k.: 1. Tak; 2. Nie; 3. Brak danych

Uwagi dodatkowe:

.....

KWESTIONARIUSZ K2 – UDZIAŁ PSYCHOLOGA W PRZESŁUCHANIU MAŁOLETNIEGO

Sąd: Rejonowy/Okręgowy w

Sygnatura akt:

Przesłuchanie w trybie: 185a/185b *kpk**

Stan prawny: przed styczniem 2014/po styczniu 2014

I. Podstawowe dane:

1. Data złożenia zawiadomienia o przestępstwie:.....
2. Data wszczęcia postępowania przygotowawczego:.....
3. Data wniesienia skargi do sądu:.....

II. Dane dotyczące pokrzywdzonego:

4. Wiek pokrzywdzonego w dacie czynu: 1. Do 12 lat; 2. Od 13 do 15 lat;
3. 15 do 18; 4. Brak danych
5. Wiek pokrzywdzonego w chwili pierwszego przesłuchania: 1. Do 12 lat;
2. Od 13 do 15 lat; 3. 15–18 lat; 4. Powyżej 18 lat; 5. Brak danych
6. Wiek pokrzywdzonego w chwili zakończenia postępowania: 1. Do 12 lat;
2. Od 13 do 15 lat; 3. 15–18 lat; 4. Powyżej 18 lat; 5. Brak danych

III. Biegły psycholog:

7. Uczestnictwo biegłego psychologa w przesłuchaniu: 1. Tak; 2. Nie
8. Postanowienie o powołaniu biegłego psychologa: 1. Tak; 2. Nie; 3. Brak danych
9. Podstawa prawna wskazana w postanowieniu o powołaniu biegłego psychologa: 1. Art. 185a § 2 k.p.k.; 2. Art. 185a § 3 k.p.k.; 3. Art. 185b § 1 k.p.k.; 4. Inna; 5. Brak danych
10. Powołanie biegłych innych specjalności do oceny stanu zdrowia małoletniego: 1. Tak; 2. Nie; 3. Brak danych
11. Wydanie postanowienia o powołaniu biegłego: 1. W postępowaniu przygotowawczym; 2. W postępowaniu przed sądem; 3. Brak danych
12. Zakres opinii biegłego (treść pytań zadanych biegłemu):
.....
.....
13. Opinia biegłego psychologa: 1. Ustna; 2. Na piśmie; 3. Brak danych
14. Czy biegły udzielił odpowiedzi na pytania zawarte w postanowieniu o powołaniu biegłego psychologa: 1. Tak; 2. Nie; 3. Brak danych
15. Czy została przeprowadzona wstępna rozmowa z dzieckiem przed przesłuchaniem: 1. Tak; 2. Nie; 3. Brak danych
16. Czy została przeprowadzona wstępna rozmowa z przedstawicielem ustawowym/opiekunem: 1. Tak; 2. Nie; 3. Brak danych
17. Czy płeć biegłego taka sama jak przesłuchiwanego małoletniego: 1. Tak; 2. Nie; 3. Brak danych
18. Czy był składany wniosek o zapewnienie biegłego psychologa określonej płci: 1. Tak; 2. Nie; 3. Brak danych
19. Czy przed przesłuchaniem małoletniego uzgadniano z psychologiem sposób formułowania pytań intymnych: 1. Tak; 2. Nie; 3. Brak danych

20. Czy biegły udzielał przesłuchującemu pomocy w wyjaśnianiu małoletniemu zasad przesłuchania (w tym prawa odmowy składania zeznań; obowiązku mówienia prawdy, utrwalania przebiegu czynności przesłuchania): 1. Tak; 2. Nie; 3. Brak danych
 21. Czy przesłuchiwany skorzystał z przysługującego mu prawa do odmowy składania zeznań: 1. Tak; 2. Nie; 3. Brak danych; 4. Nie dotyczy
 22. Czy opinia biegłego była przywołana w uzasadnieniu orzeczenia kończącego postępowanie: 1. Tak; 2. Nie; 3. Brak danych; 4. Nie dotyczy
 23. Czy biegły psycholog podpisał protokół przesłuchania: 1. Tak; 2. Nie
- IV. Powtórne przesłuchanie:
24. Liczba przesłuchań: 1. Jednorazowe przesłuchanie; 2. Dwu-, trzykrotne; 3. Więcej niż 3 razy
 25. Przyczyny powtórnego przesłuchania: 1. Wyjście na jaw istotnych okoliczności; 2. Brak obrońcy; 3. Brak danych
 26. Z czyjej inicjatywy odbyło się powtórne przesłuchanie: 1. Oskarżonego lub jego obrońcy; 2. Pokrzywdzonego lub jego przedstawiciela ustawowego; 3. Organu prowadzącego postępowanie przygotowawcze; 4. Sądu
 27. Powtórne przesłuchanie odbyło się w trybie art. 185a lub 185b k.p.k.: 1. Tak; 2. Nie; 3. Brak danych

Uwagi dodatkowe:

.....

.....

.....

.....

Słowa kluczowe: *Przestępstwa prostytucyjne, małoletni, przesłuchanie małoletniego, proces karny.*

Summary

Hanna Paluszkiewicz, Magdalena Błaszyk, *Analysis of case records and courts jurisprudence in relation to offences committed against minors under Art. 203 of the Penal Code and Art. 204 sec. 3 of the Penal Code – aspects of proceedings on minors in examined criminal proceedings together with assessment on whether the applicable provisions of Code of Criminal Procedure are relevant*

The empirical analysis together with the analysis of the doctrine of the subject, pertained only to the aspects of proceedings on minors in examined criminal proceedings. Its aim was to assess whether the applicable provisions of the Code of Criminal Procedure are relevant to the needs of minor actors of criminal proceedings as wronged parties or witnesses. Empirical analysis were conducted on case records of finally terminated proceedings between 1st of January 2011 and 31st of December in relation to offences under Art. 303 of Penal Code committed against a minor and also to offences under Art. 204 sec. 1 and 3 of Penal Code from entire country level.

The analysis of how the hearing of the minor wronged under Art. 203 or 204 sec. 3 of the Penal Code was conducted, has been assessed with considering legal situation in time of

undertaking any and all actions to determine and evaluate the proceedings, if they were relevant to the applicable provisions of Code of Criminal Procedure. Moreover, we examined the participation of expert witnesses psychologist during the hearing to evaluate the applicability of their opinions and expert analysis. We examined the way the provisions were formulated about the expert witnesses psychologist, at the angle of questions about qualified knowledge, also the way he/she answered both in the oral or written opinion, comprehensibility (both the request to provide information and the answer), conclusions from the experts examinations, the experts methods, the compliance with applicable standards and the scope and effectiveness of the expert witness psychologist in the hearing of the minor. The analysis of the doctrine pertained to the legalization applicable in time of conducting the criminal proceedings with reference to its status change in-between 2011 and 2015. The examination aims to indicate the best practice in the scope of hearing of the minors who are victims being forced to prostitution.

Keywords: prostitution, minors, hearing of a minor, criminal procedure.